

O.O. YULDASHEVA

**BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINI
KLASTER TA'LIM SHAROITIDA DISKURS
(OG'ZAKI NUTQ) KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINI
TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

YULDASHEVA OMILA ODILOVNA

**BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINI
KLAUSTER TA'LIM SHAROITIDA DISKURS
(OG'ZAKI NUTQ) KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINI
TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI**

MONOGRAFIYA

«Book trade 2022»
TOSHKENT – 2024

UO'K 811.111;808.5
KBK 81.2 Ингл;81-4
Y-67

Yuldasheva O.O.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini klaster ta'lim sharoitida diskurs (og'zaki nutq) kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish metodikasi. Monografiyasi. – T.: "Book trade 2022", 2025. – 114 b.

Taqrizchilar:

M.A.Yusupova – Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Lingvistika va ingliz tilini o'qitish metodikasi kafedrasini mudiri, p.f.f.d
(Phd), dotsent.

H.F.Maksudova – O'zMU Xorijiy filologiya fakulteti, p.f.f.d
(Phd), dotsent.

Ushbu monografiyada bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining diskurs kompetensiyasini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodlar va texnologiyalarni aniqlashga e'tibor qaratiladi. Shu jumladan, rolli o'yinlar, debatlar, taqlidiy vaziyatlar yaratish orqali o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishga alohida ahamiyat beriladi. Bu usullar talabalarda tinglab-tushunish va o'z fikrlarini to'g'ri ifoda etish, muammoni tahlil qilish va muloqotni samarali yo'lga qo'yishga yordam beradi. Ushbu monografiya bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining diskurs kompetensiyasini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodlar va texnologiyalarni aniqlashga e'tibor qaratadi.

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ilmiy texnik kengashining 2024 yil 27 noyabrda 6-sonli bayonnomasiga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-9026-1-1

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. KLASSTER TA'LIM SHAROITIDA DISKURS (OG'ZAKI NUTQ) KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	7
1.1. "Diskurs kompetensiya" tushunchasi va uning tuzilishi	7
1.2.. Klaster ta'limning ilmiy-nazariy asoslari (Xorijiy, MDH, O'zbek olimlari).....	18
1.3. Chet tilini klasterli yondashuvlar asosida o'qitishda xorijiy davlatlar tajribasi hamda mamlakatimizdagi olib borilayotgan chora- tadbirlar	28
II BOB. UMUMIY O'RTA TA'LIM VA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA KLASSTER TA'LIM SHAROITINI JORIY QILISHNING UMUMIY METODIK JIHATLARI.....	43
2.1. Ta'lim va fan integratsiyasi tizimida ingliz tilini klaster yondashuvi asosida o'qitish	43
2.2. O'quvchilarning diskurs (og'zaki nutq) ko'nikmasini rivojlantirish metodikasi	57
2.3. Talabalarga ingliz tilini o'qitishda klaster yondashuviga asoslangan modulli tizimi	75
XULOSA	101
ADABIYOTLAR RO'YHATI	103

KIRISH

Hozirgi kunda mamlakatimizning turli sohalarida izchil islohotlar olib borilmoqda, ushbu islohotlar natijasida ta'lim tizimining barcha sohalarida katta loyihalar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizdagi nufuzli oliygohlar bilan xorijiy davlatlar o'rtasida hamkorlik shartnomalari tuzilmoqda va ushbu shartnomalar bo'yicha bir qancha ishlar olib borilmoqda.

Bugungi kunda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar O'zbekistonni yaqin kelajakda jahon miqyosida barcha sohalarda eng yuqori ko'rsatkichlarga erishishiga olib keladi desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki ushbu islohotlarning har biri zahirida o'quvchi va talaba yoshlarning manfaatlari, qiziqishlari hamda orzulari mujassam.

2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida "Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish va ta'lim sifatini oshirish"¹ vazifalari belgilab qo'yilgan. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda pedagogika oliy ta'lim muassasalarining xorijiy til fani o'qituvchilarini tayyorlashda xorijiy tilni bilish bilan bir qatorda yetuk, raqobatbardosh pedagog kadrlarni tayyorlash muhim vazifalardan hisoblanadi. Bugungi kunda kasbiy ta'lim sifatini oshirish zaruratiga bo'lgan talab ortib bormoqda. Mamlakatimizda chet tili, shu jumladan, ingliz tilini o'qitishga qaratilayotgan yuksak e'tibor va ingliz tilini o'rganuvchilariga berilayotgan keng imkoniyatlar kundan-kunga ortib bormoqda. Mutaxassislarining kasbiy darajasini oshirishning maqsadlaridan biri chet tilini

professional muloqot vositasi sifatida bilishdir. Ayniqsa kasbiy muloqotni yanada rivojlantirishga juda katta ahamiyat berilmoqda. Kasbiy muloqot jarayonida mutaxassisning asosiy faoliyati hujjatlar bilan ishlash, shaxslararo muloqotni o'tkazish va omma oldida nutq so'zlash qobiliyatidir. Shaxslararo munosabatlarda, ma'lumot almashishda, qarorlar qabul qilish jarayonida, shuningdek, bo'ysunuvchilar faoliyatini boshqarish, rejalash-tirish, rag'batlantirish va ularning ishini nazorat qilishda samarali bo'lish uchun mutaxassisga uning kasbiy malakasi darajasini belgilaydigan aloqa va boshqaruv qobiliyatlari kerak bo'ladi. Zamonaviy aloqa nuqtai nazaridan, muloqotda asosiy narsa - aloqa sheriklarining kommunikativ maqsadlarini ifodalash va ularga erishishdir. Shuning uchun klaster ta'lim sharoitida diskursiv (og'zaki nutq) kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalarini yaratish va ularni joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Diskursiv kompetensiya va klaster usulini o'rganish yuzasidan ko'plab ishlar amalga oshirilgan. Bugungi kunda diskurs (og'zaki nutq) kompetensiyani rivojlantiruvchi texnologiyalardan foydalangan holda klaster sharoitini yaratishga zaruriyat bor. Bunda diskurs (og'zaki nutq) kompetensiyani rivojlantirishda klaster ta'limiga yondashgan holatda xorijiy tajribalarni o'rganish va chet tilini puxta o'zlashtirgan soha mutaxassislarini tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo'lajak ingliz tilini o'qituvchilarini klaster ta'lim sharoitida ularning diskursiv (og'zaki nutq) kompetensiyasini metod va

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni

texnologiyalardan foydalanib rivojlantirish, klasterli yondashuv asosida o'qitish texnolo-giyasini ishlab chiqish.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini klaster ta'lim sharoitida diskurs kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalardan iborat.

I BOB. KLASTER TA'LIM SHAROITIDA DISKURS (OG'ZAKI NUTQ) KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. "Diskurs kompetensiya" tushunchasi va uning tuzilishi.

Jahonda turli mamlakatlar o'rtasida o'zaro diplomatik munosabatlar, madaniy-ma'rifiy aloqalar, savdo-sotiq ishlari ko'lami ingliz tilini o'rga-nishga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchayishiga olib kelmoqda. Jumladan, AQSh, Rossiya Federasiyasi, Yaponiya, Koreya, Angliya, Germaniya kabi rivojlangan davlatlarda turli soha mutaxassislarining xorijiy tillarda o'z kasbiy sohalarida erkin muloqot yurita olishlariga alohida e'tibor berilgan. Yevropada xorijiy tillarni o'qitishni kasbiy kompetensiyalar orqali rivojlantirish va o'quv dasturlari bilan uyg'unlikni shakllantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko'ra ta'lim yo'nalishlariga mos holda chet tillarni, xususan, ingliz tilini o'qitishni modernizatsiyalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Diskurs kompetensiya – bu tilni nafaqat grammatik jihatdan to'g'ri ishlatish, balki muloqotda situatsiyani hisobga olib, ijtimoiy va madaniy me'yorlarga mos ravishda ifoda qilish ko'nikmasidir. U oddiy nutqiy qobiliyatlardan ko'ra murakkabroq bo'lib, muloqotda mavjud sharoitga mos keladigan tildan foydalanish, nutq mavzusi va kontekstiga ko'ra mos so'zlarni tanlash, nutq oqimini to'g'ri boshqarishni o'z ichiga oladi.

Kasbiy ta'lim sifatini oshirish zarurati O'zbekiston uchun dolzarb muammodir. Mutaxassislarning kasbiy darajasini oshirishning maqsadlaridan biri chet tilini professional muloqot vositasi sifatida bilish bo'lib, u O'zbekiston tashkilotlari va xorijiy kompaniyalarning O'zbekistonda ham faoliyati davomida professional maqsadlarga erishishga yordam beradi. Kasbiy muloqot jarayonida mutaxassisning asosiy faoliyati hujjatlar bilan ishlash, shaxslararo muloqotni o'tkazish va omma oldida nutq so'zlash qobiliyatidir. Shaxslararo munosabatlarda, ma'lumot almashishda, qarorlar qabul qilish jarayonida, shuningdek, bo'ysunuvchilar faoliyatini boshqarish, rejalashtirish, rag'batlantirish va ularning ishini nazorat qilishda samara bo'lish uchun mutaxassisga uning kasbiy malakasi darajasini belgilaydigan aloqa va boshqaruv qobiliatlari kerak. Zamonaviy aloqa nuqtai nazaridan, muloqotda asosiy narsa - aloqa sheriklarining kommunikativ maqsadlarini ifodalash va ularga erishish hisoblanadi. Ushbu rejada "diskursiv kompetentsiya" tushunchasi tahlil qilinadi, diskursiv kompetentsiyaning muhim xususiyatlari mutaxassisning umumiy va kasbiy madaniyati, diskursiv kompozitsiyaning rolini ochib beradi.

Kelib chiqishi jihatidan "diskurs" so'zi XIV asrga to'g'ri keladi. Ushbu so'z lotincha "discursus" so'zidan olingan bo'lib, "muloqot, suhbat" degan ma'nolarni anglatadi.

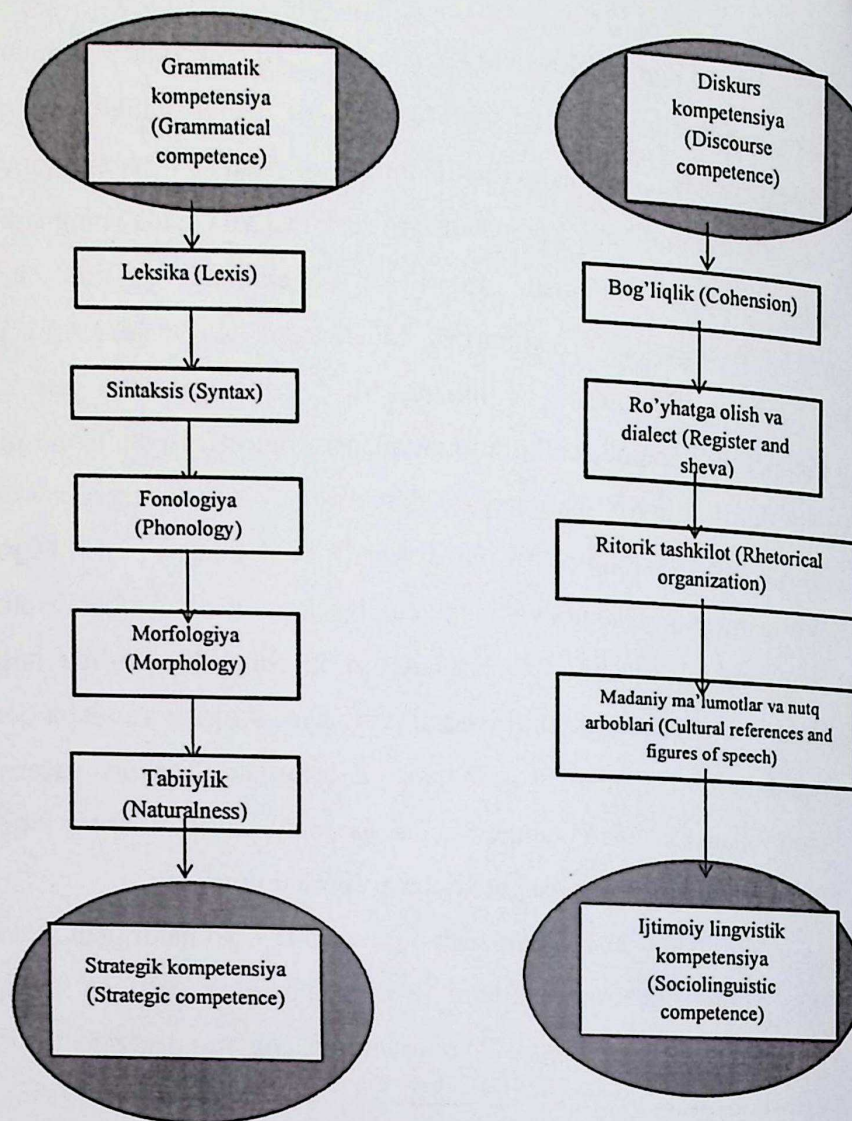
1980-yilga kelib, M.Kanale va M.Svaeynlar² tomonidan kommunikativ kompetensiya tushunchasi qabul qilindi va ushbu kompetensiyaning to'rtta jihatini ajratib ko'rsatdi(1.1-rasmga qarang).

"Kommunikativ kompetensiya" tushunchasi odatda uning tarkibiy qismlarining jamlanishi orqali ko'rib chiqiladi (V.V.Bogdanov, D.I.Iza-renkov, E.V.Tixomirova, LF Baxman, M.Kanale, J.A.Ek Van, D.Xayms, S.Moirand, Y.Simard, M. Swain). Hozirgi bosqichda ko'pchilik tadqiqot-chilar kommunikativ kompetentsiyaning bir qismi sifatida ijtimoiy-madaniy, mamlakatga xos, lingvo-madaniy, lingvistik, sotsiolingvistik va diskursiv kabi komponentlarni ajratib ko'rsatishadi. Diskursiv kompetensiya kommunikativ qobiliyatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu turdagi kompetensiyaning shakllantirish nutqning har xil turlari va ularni qurish qoidalarini o'rgatish asosida amalga oshiriladi. Diskurs nazariyasi sohasidagi ko'plab tadqiqotlarga qaramay, chet tillarini o'qitish amaliyotida bu hodisaga yetarlicha e'tibor berilmayapti.

Muloqot, shu jumladan kasbga yo'naltirilgan aloqa, ekstralingvistik xususiyatlarni o'z ichiga olgan nutqda topilgan lingvistik va ekstralingvistik bilimlarning eng yaqin o'zaro ta'siriga asoslanadi.

² Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing\Applied Linguistics. 1980. pp: 1-48.

1.1-rasm. Kommunikativ kompetensiya modullining ishlab chiqilishi (M.Kanale va M.Svaeynlar tomonidan yaratilgan)

Diskurs kompetensiyasi odamlar o'rtasida samarali muloqotni ta'minlash uchun quyidagi elementlardan iborat:

1. *Nutqiy moslashuv* – turli vaziyatlarga mos ravishda nutq tuzish.
2. *Sarlavha tanlash va mavzuni rivojlantirish* – muloqot doirasida mavzuni izchil rivojlantirish.
3. *Til birliklarini kontekstda qo'llash* – lingvistik birliklarni vaziyatga muvofiq qo'llash.
4. *Qayta aloqani hisobga olish* – suhbatdoshning reaksiyalarini e'tiborga olish va muloqotni shunga qarab boshqarish.

O'quv jarayonida nutqdan foydalanish o'quvchilarni ma'lum bir kommunikativ vaziyat sharoitida boshqa til va madaniyat so'zlovchilarining nutqi va nutqdan tashqari xatti-harakatlari bilan tanishtirishga imkon beradi³. T.V.Xilchenko ta'kidlaganidek, "*Zamonaviy metodologiya fanida monolog va dialogik shakllarda o'z og'zaki nutqini yaratish qobiliyatini shakllantirish chet tilini o'qitishning asosiy maqsadi sifatida belgilanadi va chet tili tushunchasi orqali ifodalanadi. Ma'lumki, kommunikativ kompetensiya juda murakkab ko'p komponentli tuzilishga egadir*"⁴. Chet tillarni o'qitish nazariyasi va amaliyotida "muloqot" tushunchasidan foydalanish afzalroqdir, chunki undan foydalanish asarning yozma shakli g'oyasini neytrallashtiradi va muloqotning minimal birligiga e'tiborni qaratadi. Bu nutq akti diganidir. Ushbu tushunchadan foydalanish tilning leksik va grammatik jihatlarini an'anaviy o'qitish

³ Беспалова С.В. Дискурс в лингвистике и практике преподавания. Саранск. Морд.гос.ун.тим. Н.П.Огарева, 2003. - 115с.

⁴ Хильченко Т.В. Использование интерактивных методов и приемов на современном уроке английского языка/Т.В.Хильченко, Ю.В.Оларь // Вестник Шадринского гос.пед.ун.та.№ - 90с.

va mutaxassislik bo'yicha adabiyotlarni o'qishdan professional yo'naltirilgan chet tilidagi muloqotni o'rgatishga o'tish imkonini beradi.

Diskursning barcha ishlatilish holatlarini qamrab oladigan aniq va umuman qabul qilingan ta'rifi mavjud emas va, ehtimol, ushbu atama so'nggi o'n yilliklar davomida keng ommalashganiga aynan shu narsa sabab bo'lishi mumkin. Nodavlat munosabatlar bilan bog'liq turli xil tushunchalar turli xil konseptual ehtiyojlarni muvaffaqiyatli qondiradi, instruktiv diskurs, matn, dialog, uslub va hatto til haqidagi an'anaviy g'oyalarni o'zgartiradi. 1999-yilda rus tilida nashr etilgan fransuzcha instruktiv diskursni tahlil qilish bo'yicha ishlar to'plamiga kirish maqolasida P. Serio ataylab to'liq bo'lmagan fransuz an'analari doirasida sakkiz xil tushuncha ro'yxatini keltiradi⁵.

1970-yillarning o'rtalaridan boshlab diskurs tushunchasi G'arbiy Yevropa tilshunosligida faol qo'llaniladi. Bu "oqilona fikrlash" so'zining asl ma'nosi, bir oz o'ylab ko'rgandan so'ng, "muloqot" ma'nosiga aylandi. Bu davrda amerikalik va ingliz tilshunosligining ta'sirchanligi bilan bog'liq holda og'zaki "jonli" instruktiv diskurs tahlilini boshqaradigan og'zaki instruktiv diskurs nazariyasi faol rivojlanmoqda, instruktiv diskurs esa dialog bilan aniqlanadi. Bundan tashqari, ingliz-amerikalik lingvistik an'anaviy instruktiv diskurs tahlilini rivojlantiradi, bu xabarni yuboruvchi va qabul qiluvchining interaktiv o'zaro ta'siriga qaratilgan og'zaki va yozma instruktiv diskursni tahlil qilish sifatida izoh beradi.

⁵ Серю П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / Перю с франции и португ. — М: Прогресс, 1999. 14-53с.

Chet tillarni o'qitish metodikasi sohasida mahalliy tadqiqotchilar diskursiv kompetentsiyani shakllantirish muammosining turli jihatlarini ko'rib chiqadilar: bu turdagi kompetentsiyani og'zaki rasmiy muloqot sohasida⁶ va yozma muloqot sohasida shakllantirish o'rta maktab o'quvchilari orasida⁷; chet tilida professional nutq so'zlash qobiliyatini shakllantirish⁸; til universiteti o'quvchi-talabalarini og'zaki nutqda subtekstni idrok etishga o'rgatish va til universiteti o'quvchi-talabalarini og'zaki nutqda turli xil ma'lumotlarni ifodalashning diskursiv usullariga o'rgatish mazmunining o'ziga xos xususiyatlari⁹.

Diskursiv kompetentsiyani shakllantirishga bag'ishlangan turli xil tadqiqotlarga qaramay, bo'lajak mutaxassislarning chet tilini o'rgatishda ushbu turdagi kompetentsiyani shakllantirish muammosi dolzarbligicha qolmoqda.

Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi bosqichda o'rta va oliy ta'lim dasturlari kommunikativ kompetentsiyani tegishli darajada shakllantirishni ta'minlamayapti, buning sabab-lari nazariy va amaliy jihatdan yetarli darajada rivojlanmagan mutaxassis-larning kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirish masalalari, chet tilini o'rganish uchun ajratilgan soatlarning kamligi, xorijiy til muhitida samarali

⁶ Болотов В.А. Проблемы определения качества школьного образования // 2012. №2. 15-16с.

⁷ Yuriev V.M. Universitet innovatsion va ta'lim klasteri markazi sifatida // TDYU Axborotnomasi. - 2017. - No 5 (49). - 7-12b.

⁸ Шамова Т.И. Кластерный подход к развитию образовательных систем // Взаимодействия образовательных учреждений и институтов в обеспечении эффективности, доступности и качества образования региона: материалы 10 Международного образовательного форума/ Белгород: 2006.

⁹ Иващенко И.А. Дискурс как реализация коммуникативных намерений в различных ситуациях общения, МГПУ, 2009. 13-17с.

professional muloqotni ta'minlaydigan diskursiv kompetentsiyani shakllantirish bo'yicha o'quv materiallari va maxsus kurslarning yetish-masligi, shuningdek chet tilidagi professional muhitda nutq va nutqdan tashqari xatti-harakatlarning qadriyatlari va normalarini hisobga olmasdan yondashuvning natijasidir.

Diskursiv kompetentsiya, bir tomondan, kommunikativ kompetent-siyaning tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaraladi va turli funktsional uslublarning izchil va mantiqiy bayonotlarini qurish va tushunish qobiliyati sifatida belgilanadi.

Diskursiv kompetentsiyaning eng dolzarbligi inson kasbiy faoliyati sohalarida bo'lib, unda muloqot asosiy rolni o'ynaydi.

So'nggi yillarda "diskurs" tushunchasining mashhurliги atamaning noaniqligiga va kengayishiga olib keldi. Keng ma'noda nutq - bu tildan foydalanishning har qanday jarayoni yoki bir nechta jumalardan iborat vosita.

Zamonaviy lug'atlar tomonidan taklif qilingan "diskurs" tushunchasining ta'riflariga murojaat qilaylik.

Vebster lug'ati (Amerika ingliz tili lug'ati), o'z navbatida, diskursni "muloqot, muloqot o'rganish predmeti sifatida", balki "muloqot jarayoni (og'zaki yoki yozma), suhbat mavzusiga yo'naltirilgan va uni rivojlantirish; ma'ruza, risola, dissertatsiya deb ta'riflaydi. Bu yerda nutq ham faoliyat sohasi, ham timsolning moddiy shakli, ham og'zaki faoliyatning tuzilishi (formati) hisoblanadi.

N.D.Arutyunova "Lingvistik entsiklopedik lug'at"da taqdim etilgan nutq - bu matn va kontekst (tarixiy matnlar uchun kontekstning yo'qligi ularni nutq deb atashga imkon bermaydi); Diskurs

paralingvistik funktsiyalarni o'z ichiga oladi - ritmik (avtomatik o'tkazuvchi), referent (deyktik imo-ishoralar), semantik (mimika, ma'noga hamroh bo'lgan imo-ishoralar), emotsional-baholovchi, shuningdek, suhbatdoshga ta'sir qilish funktsiyasi (illokatsion kuch); nutq uchburchak vazifasini bajaradi: uning uch tomoni pragmatik, kognitiv (ramkalar/senariylar) va aqliy jarayonlar (maqsadga erishish vositalarini tanlash sifatida nutqni qayta ishlash)¹⁰.

Zamonaviy lug'atlarda berilgan nutq ta'riflari noaniq bo'lib, tushun-chaning to'liq tasavvurini bermaydi, bu esa muallifning "diskurs" tushun-chasiga ta'riflariga murojaat qilishni taqozo etadi.

E.S. Kubryakovaning ta'kidlashicha, *nutq - bu insonning ijtimoiy faoliyatining ma'lum bir turini aks ettiruvchi, uning batafsil lingvistik tavsifi yordamida maxsus dunyo (tasvir) qurish maqsadida yaratilgan va umuman olganda, tilni real vaqtda ishlatish shakli*¹¹. Muloqot ishtirokchilari, amalga oshirish shartlari va maqsadlari bilan A.A. Kibrik nutqni "til faoliyati jarayoni va uning natijasi, ya'ni matnning birligi" deb ta'riflaydi. U nutqni kommunikativ akt deb hisoblaydi, uning tuzilishida so'zlovchi va qabul qiluvchi ajralib turadi. Tavsiflangan odamlar o'rtasidagi muloqot jarayoni¹².

V.G. Borbotkoning so'zlariga ko'ra, *nutq faoliyatida nutq tilning eng yuqori darajasiga mansub, ma'no jihatdan bog'langan gaplardan tashkil topgan birlik kabi ko'rinadi. So'z va gaplar darajalariga xos bo'lgan barcha sintaktik-semantik jarayonlar yuqori darajadagi*

¹⁰ Арутюнова Н.Д. // Лингвистический энциклопедический словарь. Сов. Энциклопедия, 1990. 136-137с.

¹¹ Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс, речь, речевая деятельность функциональные и структурные аспекты. М., 2000. -16с.

¹² Кибрик А.А., Плуныян В.А. Функционализм и дискурсивно-ориентированная исследования // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. М., 1997. -16с.

*nisbatan mustaqil lingvistik birlik sifatida butun nutqning tuzilishi bilan shartlanadi*¹³.

Yuqoridagi ta'riflarga ko'ra, diskursiv kompetentsiya tilning quyi birliklaridan qoida tariqasida, u fonema yoki morfema kabi takrorlanmaydi, balki nutqda yaratiladi desak bo'ladi.

Hozirgi vaqtda turli bilim sohalarini ifodalovchi olimlar tomonidan taklif qilingan nutqlarning tasniflari va ularning yo'nalishlar juda xilma-xildir, bu "diskurs" hodisasining ko'p qirraliligi va uni o'rganish imkoniyati bilan izohlanadi.

"Diskurs" hodisasi turli pozitsiyalar, masalan, pragmalingvistika, psixolingvistika, lingvokulturologiya, strukturaviy tilshunoslik pozitsiya-silari bilan o'rganiladi.

Diskursiv kompetentsiyani shakllantirish maktab va OTMda chet tilini o'rgatishning boshidan boshlanadi. Og'zaki nutqda diskursiv ko'nikmalar - o'quvchi-talabaning o'z nutqini tilning grammatik va fonetik tuzilishiga, o'z lug'atiga mos ravishda mantiqiy va izchil tartibga solish qobiliyatidir.

Og'zaki muloqot sohasida diskursiv kompetentsiyani shakllantirish nutqning ushbu shaklining psixologik, psixolingvistik va lingvistik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Shunday qilib, o'rta maktab va OTMda nutqqa o'rgatishdan asosiy maqsad - o'quvchi-talabaga umumiy kundalik muloqot

darajasida qabul qilingan o'quv rejadani tashqari nutq amaliyotida foydalanishga imkon bera-digan nutq ko'nikmalarini shakllantirish.

Diskurs kompetentsiyaning ichki tuzilishi va komponentlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. *Pragmatik kompetensiya*: Ushbu komponent til birliklarining muloqotdagi semantik va pragmatik xususiyatlarini tushunishni anglatadi. U odamning nutq ma'nosini ifodalashda va boshqa ishtirokchilar tomonidan aytilgan mazmunni anglashda yordam beradi.

2. *Lingvistik kompetensiya*: Lingvistik kompetensiya so'z boyligi, grammatik qoidalarga rioya qilish va to'g'ri talaffuz kabi tilning asosiy qoidalarini bilishni o'z ichiga oladi.

3. *Strategik kompetensiya*: Bu til o'rganishda duch keladigan qiyin-chiliklarni yengib o'tish uchun zarur bo'lgan strategiyalarni qo'llash ko'nik-masidir. Masalan, tilni yaxshi bilmaslik holatida sinonimlardan foydalanish yoki qo'shimcha izoh berish orqali maqsadga erishish.

4. *Interaktiv kompetensiya*: Muloqot jarayonida suhbatdoshning nut-qiga javob berish, yangi savollar berish yoki mavzuga o'z hissasini qo'shish imkonini beradi.

5. *Madaniyatlararo kompetensiya*: Til va muloqotning milliy madaniy jihatlarini bilish, suhbatdoshlar orasidagi madaniyatlar farqini tushunish va bunga mos ravishda muloqot qilishni nazarda tutadi.

Diskurs kompetensiya zamonaviy til o'rganishda va o'qitishda asosiy rol o'ynaydi, chunki u til vositasida samarali aloqa qurishni

¹³ Usarov J. Using Teaching Methods for Development Student Competencies \ International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 2019. 15(1), - 272-274b.

osonlashtiradi. Shu bilan birga, diskurs kompetensiyasi bir necha komponentlarni o'z ichiga oladi va har bir kishi o'z tajribasi va bilimlariga qarab uni rivojlantirishi mumkin.

1.2. Klaster ta'limning ilmiy-nazariy asoslari (Xorijiy, MDH, O'zbek olimlari)

Fan va texnikaning shiddat bilan rivojlanishi natijasida barcha soha-larda joriy qilinayotgan innovatsiyalarning maqsadi mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy salohiyatini oshirishga qaratilgan. Sohalarga innovatsiyalarni joriy qilish mavjud ish uslublariga nisbatan yangicha yondashuvlarni talab qiladi. Jamiyatning rivojlanish qonuniyatlarida esa umumiy jihatlar va tabiiy qonuniyatlar mavjud bo'lib, bu boradi, o'ziga xos yangi yo'llarni qidirishdan ko'ra, ba'zan rivojlangan mamlakatlardagi tayyor andozalarni olish, ulardan ijodiy foydalanish yaxshiroq natija beradi. Shundan kelib chiqqan holda, bugungi kunda iqtisodiyot tarmoqlarida xalqaro tajribada sinalgan va mamlakat iqtisodiyotning ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etuvchi innovatsion tajribalarni qo'llashga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Ana shunday innovatsiyalardan biri "klaster modeli" bo'lib, bugungi kunda u mamlakatimizda ko'proq agrar, to'qima-chilik, yengil sanoat va farmasevtika sohalarida keng qo'llanilmoqda.

Klasterli yondashuvning rivojlanishi yuz yildan ortiq tarixga ega. Klasterlashtirish o'tgan asrning birinchi yarmidan ommalashgan. Shundan boshlab, nafaqat bozor iqtisodiyoti yoki davlat boshqaruvida balki ta'limda ham klasterlashtirishga qiziqish orta boshladi.

"Klaster" (cluster) so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, o'zbek tiliga tarjima qilinganda "to'plam", "to'p", "guruh", "guruhlarga to'plash", "to'plamlarda o'sish" kabi ma'nolarni anglatadi.

Ilk marotaba klaster so'zini fanga Maykl Yudjin Porter o'zining 1990- yilda nashr etgan "Competitive Advantage of Nations" kitobi orqali kiritgan. Uning iqtisodiyotdagi nazariyasi bo'yicha klasterning shakllanish mexanizmini o'zaro raqobatbardoshlik o'sishiga sabab bo'ladigan bir-biriga bevosita bog'liq sohalarning jamlanishi, deb tushuntiradi¹⁴.

Klasterli yondashuvning rivojlanishi yuz yildan ortiq tarixga ega. Bunda ishlab chiqarish korxonalari bozor tizimida o'zlarining raqobatbardoshligini oshirish maqsadida birlashishga harakat qilishadi. Ushbu birlashish yoki birgalikda harakat qilish jarayoni klaster tushunchasi bilan ifodalanadi. Klasterlashtirish o'tgan asrning birinchi yarmida omma-lashgan. Shundan boshlab, ushbu sohaga nafaqat davlat boshqarish, balki ilmiy-tadqiqot sohasi bilan shug'ullanuvchilarning ham qiziqishi orta bosh-ladi. Shuningdek, ta'lim jarayonini klasterlashtirish bo'yicha fikrlar ham paydo bo'la boshlaydi¹⁵.

Xorijiy olimlardan A.Marshall, M.Porter, O.Sovell, G.Lindqvist, C.Ketels kabilarning izlanishlarida ilm-fanda ta'lim klasteri bir nechta elementlarning o'zaro aloqasi va bir butun maqsad atrofida birlashish bilan bog'liq hodisa sifatida tadqiq etilgan¹⁶.

¹⁴ Porter M., Ketelhohn N., Artigave A., Kelly J., Krasniqi M., Gi M. T. P., Zhang L. The Massachusetts Higher Education and Knowledge Cluster: The Microeconomics of Competitiveness, USA, Massachusetts Press, 2010. pp: 30.

¹⁵ Education Innovation clusters. Electronic resource: <http://www.educause.edu/ero/article/innovation-clusters-datapalooza-accelerating->

¹⁶ Терешин Е.М., Володин В.М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления // экономические науки. 2010. - № 2 (63).

Tizimli yondashuv jihatiga ko'ra klaster – bu aniq bir maqsad asosida faoliyat ko'rsatayotgan, bir-biri bilan birlashgan o'zaro funksional bog'liq va o'zaro ma'sul, yagona tuzilma asosida birlashgan har xil tarmoqlar subyektlarining uyushmasidir¹⁷.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlarida ta'lim klas-terlarini rivojlantirishning nazariy asoslari, jumladan, kasbiy ta'lim klasterini shakllantirish A.Lyentov, G.Muxametzyanova, B.Pugachevlar tomonidan tadqiq etilgan¹⁸.

Rus olimi T.I.Shamova esa klasteri alohida soha (ta'lim, iqtisodiyot va b.) sifatida tasavvur qilib, raqobatbardosh samaradorlikka erishishdan man-faatdor bo'lgan sohalar birlashishining tashkiliy shakllarini kuchaytirish mehanzimi, deb tushunadi¹⁹.

N.V.Gorodnova so'zlariga ko'ra, klaster – mahsus sohalar bo'yicha bitta jug'rofiy hududda faoliyat yuritayotgan, bir-biri bilan bog'liq bo'lgan va bir-birini to'ldiruvchi kompaniyalar, institutlar guruhi²⁰.

Klasterlar vertikal integrasiyalangan tuzilmalardan, birinchi navbatda, ishlab chiqarishni tashkil etishga innovasion yondashuv, ixtisoslikning qayishqoqligi, shuningdek, alohida korxonalar faoliyatini muvofiqlashtirish va ishlab chiqarish zanjiri doirasida moslashtirilishi bilan farqlanadi.

¹⁷ Мухаметзянова Г.В., Пугачева Н.Б. Кластерный подход к управлению профессиональным образованием. Казань: 2007, -144с.

¹⁸ Мухаметзянова Г.В., Пугачева Н.Б. Кластерный подход к управлению профессиональным образованием. Казань: 2007, -144с.

¹⁹ Ilyazova M.D. Bo'lajak mutaxassising kompetentsiyasining tuzilishi to'g'risida // Fan va oliy ta'lim integratsiyasi. - 2018. - No 1. - 67-70b.

²⁰ Анисцына Н.Н. Инновационный научно-образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе // Креативная экономика. 2010 № 4(40). 91-97с.

Olib borilayotgan tadqiqotlar samarasi o'laroq, "klaster", uning imkoniyatlari, rivojlanishni ta'minlashda tutgan o'rni bo'yicha talay ishlar amalga oshirilgan. "Klaster"ni nazariy-uslubiy jihatdan ta'riflash, uning mazmun-mohiyatini ochib berishga qaratilgan xorijiy olimlarning talqin-lariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ular tomonidan keltiriladigan fikrlarning hammasi samarali iqtisodiy muhitni shakllantirishi, mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish hamda tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish uchun sarflanadigan resurslarni kam miqdorda ishlatilishi bilan xarakterlanadi. Klasterning mazmun-mohiyatini ochib bergan va shu sohada kompleks ishlarni hamda ilmiy-tadqiqot olib borgan xorijiy olimlarning ta'riflari 1.1-jadvalda keltirilgan.

1.1-jadval

"Klaster" tushunchasiga berilgan ta'riflar

Olimlar, mualliflar	"Klaster" tushunchasiga berilgan ta'riflar
Schmitz	Klaster – bitta sohaga birlashgan va bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lgan korxonalar guruhi
Swan and Prevezer	Klaster – bitta geografik hududda joylashgan va bitta tarmoqni tashkil qiladigan firmalar guruhi
Porter	Klaster – maxsus sohalar bo'yicha bitta geografik hududda faoliyat yuritayotgan, bir-biri bilan bog'liq bo'lgan va bir-birini to'ldiruvchi kompaniyalar, institutlar guruhi
Elsner	Klaster – gorizontal va vertikal ravishda funksional bog'liq bo'lgan firmalar guruhi
Steiner and Hartman	Klaster – jamoaviy, xususiy va yarim jamoaviy ko'rinishda bir-biri bilan bog'liq va o'zaro biri-birini to'ldiruvchi firmalar, tadqiqot va rivojlanish institutlari guruhi
Bergman and Feser	Klaster – tijorat va tijorat tashkilotlari guruhi bo'lib, u guruhda faoliyat yuritayotgan har bir firmaning raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi

Haag	Klaster – hududiy konsentrasiyalashuvga asoslangan va texnologik zanjirga bog‘langan tovar va xom-ashyo yetkazib beruvchilar, asosiy ishlab chiqaruvchilarni birlashtirgan industrlashgan majmua
Andersson	Klasterlashtirish bu umumiy olganda, bitta geografik hududda konsentrasiyalashgan va ma’lum bir aniq vazifani yechishga qaratilgan firmalar guruhi bo‘lib, ular bir-biri bilan uzviy aloqada bo‘lib, jamoaviy raqobatlashuvni mustahkamlash maqsadida ishchi kuchlarining o‘zaro birlashuvi jarayonidir

Respublikamizda pedagogik ta’lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslari, uning uzluksizlik, uzviylik va izchilik bilan bog‘liq yangi innovatsion tuzilma sifatidagi tavsifi va amaliyotga tatbiq etish mexa-nizmlari G‘.Muxamedov, U.Xodjamqulov, A.Shofkorov, K.Mahmudov²¹, J.Usarov²², Sh.Mardonov, Toshtemirova S, B.Ahnadjonov, N.Koshanova²³, G‘.Muxamedov, U.Xodjamqulov, Sh.Botirova²⁴, U.Xodjamqulov, Sh.Boti-rova va N.Kusheyevalar²⁵ ishlarida yoritilgan “Klaster” tushunchasiga yuqorida berilgan ta’riflar mazmunni ifodalash yo‘cini bo‘yicha bir-biridan birmuncha farq qilsa-da, ammo ularni birlashtirib turadigan umumiy jihatlar mavjud. Bular klasterning quyidagi belgilari:

²¹ Mukhamedov, G., Khodjamkulov, U., Shofkorov, A., & Makhmudov, K. (2020). Pedagogical Education Cluster: Content and Form. Theoretical & Applied Science, 01(81), - pp: 250-257.
²² Ходжамкулов У. Педагогик таълим кластери (Тошкент вилояти таърибаси). Монография. –Т.: Университет, 2020 й.; Ботирова Ш.И. Абдий таълим кластери. Монография. –Т.: 2021 й. 30-б.
²³ Мухамедов Ф.И., Хужамкулов У.Н., Тостемирова С.А., Педагогик таълим инновацион кластери \ монография –Т.: Университет, 2020.- 280б.
²⁴ Шарай Н.А., Николаева Л.Н., Вдовина Т.А. Образовательный кластер как интегративная система. // Педагогика. 2014. № 8. с: 20-25.
²⁵ Джусупов М. Билингвалное образование: подходы, методы (неродной язык в тюркоязычной аудитории) // От билингвизма в транслингвизму: про и контра. Материалы III международной научно-практической конференции. РУДН. – М, 2017. – 185-190с.

1.2-jadval

Xususiyat	Tavsif
O‘zaro manfaatli hamkorlikni ta’minlaydi	Hamkorlik orqali tomonlar bir-birlariga foyda keltirish imkoniga ega bo‘ladilar
Raqobatbardoshlikni kuchaytiradi	Hamkorlik tufayli bozor iqtisodiyotida raqobatbardoshlik oshadi
Teng huquqli bir nechta komponentlardan tashkil topadi	Har bir subyekt teng huquqli bo‘lib, birgalikda hamkorlik qiladi
Subyektlarni yagona umumiy maqsad ostida birlashtiradi	Barcha tomonlar bir umumiy maqsadga erishish uchun birlashadilar
Umumiy maqsaddan xususiy manfaatdorlikka qarab kelinadi	Subyektlar umumiy maqsadga yetishda xususiy manfaatlarini hisobga olishadi
Davlat uchun iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy ahamiyatga ega	Davlat nuqtai nazardaigan iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatdan ahamiyatdir
Subyektlar bitta jug‘rofiy hududda joylangan bo‘ladi	Barcha subyektlar bir xil hududda joylashadi va shu hudud bilan bog‘liq ishlaydi
Subyektlar bir-birini to‘ldiradi	Har bir subyekt o‘z faoliyati orqali boshqalarni qo‘llab-quvvatlaydi
Hududning iqtisodiy va ijtimoiy salohiyatini oshiradi	Hamkorlik orqali hududning iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlari rivojlanadi

Amerikalik tadqiqotchi M.Porter klasterini o‘zaro hamkorlikning gibrid shakllaridan farqlash lozimligini uqtiradi. Klaster o‘zaro ishonch va natija beruvchi aloqalarga tayanadi hamda umumiy maqsaddan xususiy manfaatga kelish prinsipi bilan sodir bo‘ladi. Klaster–hamkorlik, ammo u o‘zaro hamkorlikning odatdagi shakllaridan quyidagi jihatlar bilan farq qiladi:

- butun tizimga tegishli asosiy strategik yo‘nalishlarni belgilovchi salohiyatli komponentlarning mavjudligi;
- klaster doirasida birlashgan alohida subyektlar o‘rtasida barqaror axborot almashinuvining yo‘lga qo‘yilishi;
- o‘zaro hamkorlikning maxsus dasturlari ishlab chiqilishi va uning uzoq muddatga mo‘ljallanganligi;

- subyektlarning har birida alohida maqsad bo'lishidan tashqari global aspektida ular umumiy maqsadlarining mavjudligi.

Jahon amaliyotida klasterlarni sun'iy ravishda tuzish kutilgan natijani bermasligi isbotlangan. Klaster sohalar, yo'nalish va tarmoqlardagi ishlab chiqarish, faoliyat samaradorligini oshirish, natijani kafolatlash, raqobatbar-doshlikni kuchaytirish kabi omillar vositasida yetilgan tabiiy shart-sharoitlarga bog'liq ravishda yuzaga keladi. Demak, klaster shakllangunga qadar mavjud soha, yo'nalish va tarmoqlar o'rtasida yuqoridagi omillarga bog'liq ravishda tabiiy aloqalarning mavjudligi klaster shakllanishining tabiiy bosqichi sifatida qaralishi lozim.

Klasterning shakllanish omillari sifatida quyidagilarni aytish mumkin:

- integratsiya – sohalararo bog'lanish, tabiiy aloqadorlik, uzviy va izchilik;
- tashabbus – sohaning samaradorligi bilan bog'liq har qanday innovatsion loyiha va takliflarning qo'llab-quvvatlanishi;
- qiziqish – klasterda har bir subyekt o'z manfaatdorligiga ega bo'lishi;
- innovatsiyalar – zamon va taraqqiyotga mos holda qadam qo'yish, yangi loyiha va g'oyalarning muntazamliligi;
- axborotlar – sohaning barqaror rivojlanishi uchun yetarli axborot bazasining mavjudligi va muntazam yangilanib turishi(1.2-jadvalga qarang).

Bu omillar har qanday ko'rinishdagi klasterning samarali ishlashi va bardavomligini ta'minlash uchun juda muhim hisoblanadi.

Klasterlarni shakllantirish bilan bog'liq jarayonlarda davlatning roli juda muhim. Bunday sharoitda davlat mamlakatda sohalar rivojiga xizmat qiluvchi innovat-siyalarni joriy qilish, xorijiy tajribalarni o'zlashtirish, chet ellik hamkorlar bilan faol manfaatli munosabatga kirishish bilan bog'liq tashqi va ichki siyosat yuritishi sohalarini klasterlashtirish jarayonlarini yengil-lashtiradi. Buning uchun o'zaro munosabatlarni tartibga solish bilan bog'liq ravishda shunga mos normativ-huquqiy asoslar shakllantirilishi kerak. Ushbu jarayonlar klaster siyosatini belgilaydi va o'zida normativ-huquqiy ta'minot, davlatning shu sohani qo'llab-quvvatlashi bilan bog'liq siyosati, axborot ta'minoti kabilarni birlashtiradi.

Klasterni shakllantirishda axborot oqimining ham o'rni juda muhimdir. Klaster, mohiyat e'tibori bilan axborotlar, bilimlar tarqalishining, umumiy maqsad mavzusidagi muloqotlarni yo'lga qo'yishning maydoni bo'lib, bu maydonda kechayotgan jarayonlar, pirovardida eng optimal qarorlarga kelish uchun zamin yaratadi. Va natijada axborot bazasining kuchi klasterni rivojlantirishning manbai bo'lib xizmat qiladi.

Klasterni shakllantirishda axborot oqimining ham o'rni juda muhimdir. Klaster, mohiyat e'tibori bilan axborotlar, bilimlar tarqalishining, umumiy maqsad mavzusidagi muloqotlarni yo'lga qo'yishning maydoni bo'lib, bu maydonda kechayotgan jarayonlar, pirovardida eng optimal qarorlarga kelish uchun zamin yaratadi. Va natijada axborot bazasining kuchi klasterni rivojlantirishning manbai bo'lib xizmat qiladi.

1.3-jadval

Klasterni shakllantirish usullari

KLASTERNI SHAKLLANTIRISH USULLARI	Normativ-huquqiy soha	Qonunchilik hujjatlarini ishlab chiqish
		Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash
		Huquqiy munosabarlarni tartibga solish
	Iqtisodiy soha	Maqsadli dasturlarni ishlab chiqish
		Resurs bilan ta'minlash
	Tashkiliy-kommunikativ soha	Uyushmalar faoliyatini tashkil etish
		Kommunikativ muhitni rivojlantirish
		Potensial ishtirokchilarni aniqlash
		Klaster tuzilmasini ishlab chiqish

Klasterli rivojlantirish omillari sifatida ta'lim, fan va ishlab chiqarish-ning integratsiyasi tizimida xorijiy tilni, ya'ni ingliz tilini har bir yo'na-lishiga mos holda o'qitish maqsadga muvofiq ekanligi to'g'risidagi xulosa kelingan. Shunga ko'ra, ta'lim jarayonida klasterli yondashuvlarning samaradorlik ko'rsatkichlari alohida qayd etilgan. Oliy ta'lim tizimida xorijiy tilni yuqori darajada o'qitishning samarali modelini ishlab chiqish uchun klasterli-tizim nazariyasidan foydalanish muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekiston sharoitida klasterlashtirish jarayoni yangi ijtimoiy-iqtisodiy hodisa hisoblanadi. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'zining bir qator chiqishlarida (jumladan, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitida, qishloq xo'jaligi xodimlari kuniga bag'ishlangan tantanali tadbiridagi nutqlarida) agrar va yengil sanoat sohalarni klasterlashtirish g'oyasini ilgari surdi. Bu g'oya mutaxassislar tomonidan istiqbolli innovatsion tashabbus sifatida e'tirof etildi. Darhaqiqat, ixtisoslashuvdan kelib chiqqan holda mamlakatimizning iqtisodiy salohiyatini oshirish uchun agrar, yengil sanoat, ilm-fan, ta'lim kabi sohalarni klasterlashtirish jarayon-larini yanada kengaytirish lozim bo'ladi.

Tadqiqotchilar hududiy klasterlar fan va ta'lim subyektlari uchun ham jozibador bo'lishi mumkinligini ta'kidlashadi. Bunda fan va ta'lim subyektlari ilmiy tadqiqot va loyihalarni moliyalashtirish hajmini ko'paytirish, sifat va samardorligini yaxshilash, ilmiy tadqiqot ishlarining texnik va texnologik ta'minotini yuksaltirish, ilmiy va pedagogik kadrlar malakasini oshirish kabilardan manfaatdor bo'ladi.

Klasterni loyihalashtirish va tashkil qilishning tayyorgarlik bosqichida uning tarkibiga kiruvchi subyektlar faoliyatidagi kuchli va kuchsiz tomonlar aniqlanadi, ular o'rtasida tabiiy aloqadorlikning mavjudligi tasdiqlanadi va tarmoq, soha yoki mintaqani rivojlantirish imkoniyati baholanadi. Bu juda muhim amalga oshirilish klasterning istiqbolini belgilaydi.

So'nggi yillarda ta'limda klasterli yondashuv istiqbolli va samarador model ekanligi ilmiy jamoatchilik tomonidan tobora

ko'proq e'tirof etil-moqda. Bu borada yangi boshqich ishlarini tarkibiy o'zgartirishda sifat va miqdorni qayta ko'rib chiqish talab etiladi. Buning natijasida, davlat bosh-qaruvi, oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlar, ilmiy tadqiqot institutlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik joriy etiladi.

1.3. Chet tilini klasterli yondashuvlar asosida o'qitishda xorijiy davlatlar tajribasi hamda mamlakatimizdagi olib borilayotgan chora-tadbirlar

Hozirgi globalizatsiya jarayonida xorijiy tillarni o'qitish dolzarb masalalardan biriga aylandi. Klasterli yondashuv, ya'ni bilimni to'plamlar orqali o'zlashtirish metodi esa bu jarayonda samaradorlikni oshiruvchi muhim yondashuvlardan biri hisoblanadi. Bu maqolada klasterli o'qitish uslubining afzalliklari, xorijiy davlatlar tajribasi va O'zbekistonning bu boradagi yutuqlari hamda rejaları yoritib beriladi.

Klasterli o'qitish yondashuvi nima? Klasterli o'qitish - bilimlarni muayyan to'plamlarga ajratib, kichik klasterlar shaklida o'rgatish meto-didir. Bu yondashuv o'quvchilarni birgalikda ishlashga, ijodiy fikrlashga va mustaqil ravishda bilim olishga rag'batlantiradi. Klasterli o'qitish jarayonida til o'rganuvchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda mavzularni chuqurroq o'rganadilar va bir-birlariga yordam ko'rsatadilar. Ta'lim tizimini klasterli yondashuv asosida tashkil qilishning eng muhim mohiyati ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyani rivojlantirishdan iboratdir. Bunda ta'lim klasteri infrastrukturasini zamon o'quvchilari asosida rivojlanishida,

ishlab chiqarish va ta'lim tizimi o'rtasida aloqa texnolo-giyalari kabi innovatsion ko'rsatkichlarda o'z imkoniyatlari va ifodasini topadi²⁶.

Ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikning oshishi sohaga zamonaviy innovatsion yondashuvlarning joriy etilishini kuchaytiradi. Innovatsiyalarni rivojlantirish, mintaqaviy va milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirilishning samarali tashkiliy shakli bu klaster-lardir. Xalqaro amaliyotda klaster tashabbuslarining tarqalishi va klaster rivojlanishi sohasidagi milliy siyosatlarining shakllanishi 2000-yillarning o'rtalaridan boshlab 2010-yillarning boshlarida keng tarqaladi. Amerika qo'shma Shtatlari, Fransiya, Koreya ta'lim jarayonida klasterli tizimni qo'llab-quvvatlanishi bo'yicha tegishli strategiyalar yaratilgan.

M.Porter ishlarida Massachuset va Garvard universitetlarida yo'lga qo'yilgan klasterli tizimining konseptual sxemasi berilib, ushbu tizimining ta'lim jarayonidagi ahamiyati qayd etilgan va bu tizim AQShning Kalifor-niya shtati va boshqa davlatlarda shakllantirilgan tizim bilan qiyosiy tahlil qilingan²⁷. Yevropada ta'lim jarayonida klasterli tizim va uning rivojlanishi o'tgan asrning 90-yillarida boshlandi. Bu borada Daniya, Norvegiya, Finlandiya, Shvetsiya kabi mamlakatlar sanoati klasterlar bilan to'liq yoki qisman qoplangan bo'lsa, Xitoy, Rossiya, Hindiston, Belarussiya, Qozog'iston kabi mamlakatlarda sanoatini klasterlashtirish jarayoni faol davom ettirilmoqda, ixtisoslashtirilgan axborot-tahlil infratuzilmalari

²⁶ Ilyazova M.D. Bo'lajak mutaxassisning kompetentsiyasining tuzilishi to'g'risida // Fan va oliy ta'lim integratsiyasi. - 2018. - No 1. - 67-70b.

²⁷ Мухамедов Ф.И., Хужамкулов У.Н., Тоштемирова С.А., Педагогик таълим инновацион кластери \ монография –Т.: Университет, 2020.- 280б.

yaratilmoqda. Yevropa klaster hamkorlik platformasining ma'lumotlariga ko'ra, 2017-yilda Yevropa Ittifoqida 460 ta klasterlar mavjud bo'ldi.

"Ta'lim klasteri" va "pedagogik ta'lim klasteri" tushunchalarining 2019-yil 20-yanvar holatiga ko'ra ingliz tili, rus va o'zbek tillarida Internet tarmog'i google qidiruv tizimidagi ishlatilish chastotasi quyidagicha: "ta'lim klasteri" – ingliz tilida 138 000 000, rus tilida 859 000, o'zbek tilida 26 100; "pedagogik ta'lim klasteri" – ingliz tilida 4 020 000, rus tilida 3 150 000, o'zbek tilida 11 700. Mavzuga murojaat o'zbek tilidan ko'ra ingliz tilida o'rtacha 3757 marta, rus tilida o'rtacha 106 marta ko'proqni tashkil qiladi. Ushbu ma'lumot qo'yilgan muammoning AQSh va Yevropada ancha keng o'rganilayotgani haqida muayan tasavvurni beradi.

O'rganilgan manbalarning ko'rsatishicha, ta'lim klasteri muammosi keying o'n yil davomida G'arb, jumladan, Rossiya ta'lim tizimida tadqiqot predmeti bo'lib kelgan. Ingliz tilidagi manbalarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim klasterlari amaliyotda keng qo'llanilmoqda, ammo muammo bo'yicha nazariy tadqiqotlar yetarli darajada emas. Rus tilidagi adabiyotlar tahlili esa shuni ko'rsatadiki, Rossiyada nazariy adabiyotlar tadqiqotchilar guruhi shakllangan va ilmiy tadqiqotlar olib borilgan, ammo, ularni nashr qilish sur'ati bir oz past ko'rsatkichni tashkil qiladi. Mavjud o'quv klasterlarining modellari Yevropa amaliyotida yetarli darajada mavjud. Klaster

siyosati Rossiya amaliyotida asosan ularni shakllantirish va rivojlantirish tamoyiliga asoslanadi²⁸.

Rus tilida mavjud manbalarda ya'ni ilmiy tadqiqot ishlari, maqola va monografiyalarda ta'lim klasterlarining quyidagi ta'riflarini uchratish mumkin.

Innovatsion ta'lim klasteri-OTM, ilmiy tadqiqot markazlari, sanoat vakillarining ma'lum imtiyozlarga ega bo'lish maqsadida boshlang'ich ishlardan innovatsion tayyor mashg'ulotgacha bo'lgan ishlab chiqarish zanjirida o'zaro hamkorlikning ta'minlanishi.

Ta'lim klasteri – zanjir ichidagi gorizontol ulanishlarga asoslangan ta'lim-texnologiya-ishlab chiqarish innovatsion zanjirdagi o'qitish, o'zaro ta'lim va mustaqil o'qitish vositalari tizimi²⁹.

Ilmiy-ta'limiy klaster – uzluksiz ta'limning maktabdan ishlab chiqarishgacha bo'lgan yagona tizimi³⁰.

Ta'lim klasteri – ish beruvchilar va o'quv yurtlarining o'zaro o'tuvchi dasturlar majmuasi yordamidagi aloqasi³¹.

Klaster terminining qo'llanish va undan foydalanish texnologiyalari asosida shuni qayd etish mumkinki, klaster va klasterli yondashuvlar innovatsion ta'lim jarayoniga xosdir. Ta'lim klasterlari esa innovatsion ta'lim olishni tashkil etishning shaklidir. Ta'lim jarayonini tashkil etishning klasterli shakli innovatsion mahsulotlar

²⁸ Innovative clusters in France: innovation Comes First. URL: <http://www.invest-infrance.org/us/why-choose-france/research-and-partnerships-innovation-clusters.htm>.

²⁹ Нормативные документы по дуальной системе обучения от 24.04.2013. URL: www.ksturu.ru/article.

³⁰ Koretskiy G.A., Lapygin D. Yu. Ta'lim klasteriga integratsiya qilish uchun zarur shartlar // VLGU: elektron jurnal. - 2016 yil - 4-son. - 16b.

³¹ Пассов Е.В., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. – М., 2009. -90-91с.

yaratish va yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlashga yo'naltiriladi.

Rivojlanishning klasterli modeli ko'pgina davlatlar siyosatida o'z o'rnini topgan. Bu jarayon ko'pgina rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimida alohida ahamiyatga egadir. Oxford Research AS tadqiqotchilari tomonidan klasterli siyosatning ahamiyati mintaqaviy va milliy darajada o'zaro kuchli bog'langanligi bilan qayd etiladi. Shuningdek, ko'pgina davlatlarda ham klasterli yondashuvlarga asoslangan mintaqaviy ahamiyatga ega ekanligini e'tiborga olgan holda bunga alohida e'tibor berilishi bayon etiladi³². Ayrim tadqiqotchilar guruhining xulosasiga ko'ra esa klasterli yondashuvlarga asoslangan faoliyatning milliy ahamiyatga ega ekanligi e'tirof etiladi. O'zbekiston sharoitida klasterli yondashuvga asoslangan faoliyatni G'I.Muxamedov, U.N.Xodjamqulov, N.H.Kushi-yeva, N.M.Koshanovalar ish olib borgan. Ayniqsa klasterli yondashuvlarga asoslangan ta'lim tizimining yo'lga qo'yilishi ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning muhim omili bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shunga o'xshash holat, ya'ni klasterli yondashuvlarga asoslangan faoliyat Avstriya, Daniya, Ispaniyada ham ma'lum bir mintaqada shakllangan xolos.

Innovation Norway kompaniyasi davlat miqyosida 2004 yildan buyon klasterli yondashuvlar asosida faoliyat ko'rsatib, o'z kompaniyasini bir necha klasterlar: Norwegian Tourist Board, the Norwegian Trade Council, The Norwegian Industrial and Regional

³² Innovation clusters in France: Innovation Comes First. Electronic resource: <http://www.invest-in-france.org/us/why-choose-france/research-and-partnerships-innovation-clusters.htm>). Access date: 04.02.2018.

Development Fund, the Government Consultative Office for Inventors asosida butun mamlakat bo'ylab tanitgan. Innovation Norway o'z klaster modeli bilan dunyoning 30dan ortiq mamlakatlarida tegishli klasterli yo'nalishlar asosida e'tibor qozongan. Ayniqsa Innovation Norway kompaniyasining fan va ta'lim yo'nalishidagi klasterli faoliyati ko'pgina mamlakatlar bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishi va rivojlanishiga sabab bo'lgan. Innovation Norway kompaniyasi Norvegiyada 2002-yilda birinchi klasterli yondashuvlarga asoslangan "Arena" dasturini taqdim qilgan. 2006-yilda esa klasterli yondashuvlarga asoslangan "Norvegiya ekspertizalar markazi" nomi bilan ikkinchi dasturini taqdim qilgan. "Norvegiya ekspertizalar markazi" dasturi "Dunyo miqyosidagi klaster" maqomi bilan dinamik tarzda rivojlanayotgan va istiqbolli klasterlarni qo'llab quvvatlagan³³.

VDI/VDE-IT (Association of German Engineers and Association for Electrical Electronic and Information Technologies) – klasterli tizim asosida shakllangan xususiy nemis kompaniyasi 1978 yilda Yevropaning ko'p sonli professional injenerlar assotsiasiyasi asosida tashkil etilgan. Bu kompaniya o'z faoliyati davomida klasterli yondashuvlarga asoslangan ilm-fan va ta'lim klasterini shakllanishiga alohida hissa qo'shgan. Bugungi kunda ushbu kompaniyada tabiiy fanlar yo'nalishida ta'lim va fan tizimini klasterli tizim asosida rivojlantirish bo'yicha 100 dan ortiq professional mutaxassislar faoliyat ko'rsatadi. Shuningdek, bu kompaniyada klasterli tizim

³³ Tigina Yu.O. Ilmiy-ta'lim klasteri kasbiy yo'naltirilgan chet tilini o'qitish uchun ta'lim muhiti sifatida // Fan va ta'limning zamonaviy muammolari. – 2014 yil. 20-b.

asosida muhandislar, innovatsion menejerlar va ekonomistlar faoliyat olib borishadi. VDI/VDE-IT Germaniyada klasterli yondashuvlarga asoslangan o'nlab ta'lim dasturlarini, innovatsion siyosat mexanizmini yaratish-da taniqlidir. VDI/VDE-IT kompaniyasi Germaniyaning iqtisodiyot va texnologiyalar vazirligi nomidan Competence Networks Germany dasturini yaratgan va bu dastur ko'pgina mintaqalarda klasterli yondashuvlarga asoslangan fan va ta'lim integratsiyasini rivojlantirishda o'ziga xos ahamiyatga egadir.

Ta'lim va fan integratsiyasiga asoslangan "France Clusters (CDIF)" (Club des Districts Industriels Français) klasteri Fransiyada 100dan ortiq ta'lim yo'nalishiga asoslangan klasterlar bilan hamkorik qiladi va bu kompaniya mamlakatda ta'lim jarayonini klasterli yondashuvlar asosida tashkil qilishda mavjud dasturlarni qo'llab quvvatlaydi. Shuningdek, REG X (Regulation X) - The Danish Cluster Academy kompaniyasi Daniyada klasterli texnologiyalar asosida yaratgan dasturi asosida ta'lim jarayonini rivojlantirish, ilmiy tadqiqot faoliyatini ma'lum tizim asosida klaster tizimi doirasida tashkil qilish hamda ta'lim, fan va ishlab chiqarish integ-ratsiyasini klasterli yondashuvlar asosida rivojlantirishga ixtisoslashgandir. Bugungi kunda bu kompaniyaning klasterli yondashuvlarga asoslangan ta'lim dasturi ko'pgina mintaqalarda tadbiq etilgan. Daniya hukumati REG X kompaniyasining klasterli yondashuvlarga asoslangan 2 ta dasturini moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi: birinchi dastur klasterli bilimga ega bo'lgan menejerlarni tayyorlash bo'lib, bunda ta'lim moduli klasterli strategik ahamiyatga ega bo'lgan tizimga e'tibor berilib, xalqaro harakatchanlik dasturi ilgari suriladi. Xalqaro harakatchanlik dasturi asosida

klasterli yondashuvlarga asoslangan holda xorijiy tilni o'rganishga alohida ahamiyat beriladi. Ikkinchi dastur klasterli yondashuvlarga asoslangan innovatsion siyosat va innovatsion dasturlarni o'z ichiga olib, bunda ta'lim va fan yutuqlarining ishlab chiqarishdagi o'rnini topishida alohida ahamiyat beriladi³⁴.

Integratsiya shakllarini kengaytirish uzluksiz pedagogik ta'limni rivojlantirishning asosiy tendensiyalaridan biridir. Shu sababli, Belarus Respublikasida uzluksiz pedagogik ta'limning zamonaviy tizimini rivojlanish tamoyilida ishlashi ochiqlik, bosqichlik, ko'p tarmoqlilik va ko'p funksiyalik kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, ta'lim amaliyotini tahlil qilish natijasida aniqlangan quyidagi muammolar Belarus Respublikasi ta'lim tizimida klaster yondashuvini amaliyotga tatbiq etilishiga asos bo'ldi:

- ta'lim muassasalarining mutaxassislar tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish strategiyasi hamda taktikasini aniqlashda ajralib turishi;
- uzluksiz pedagogik ta'lim sifatini oshirish uchun ta'lim muassasalarining ilmiy-uslubiy integratsiyasining yetishmasligi;
- maktabgacha, maxsus umumiy o'rta ta'lim muassasalarida, bolalar va yoshlarning qo'shimcha ta'lim muassasalarida mutaxassislarni jadal shaxsiy-kasbiy rivojlantirish muhitini yaratish uchun kafedralar filiallari, tajriba-innovatsion maydonchalar salohiyatining inobatga olinmaganligi.

³⁴ Маршалл А. Принципы политической экономии: монография \ А.Маршалл. – Москва: Директ-Медиа, 2012. – 212с; Porter M.E. Competitive Strategy: Techniques for analyzing industries and competitors, New York: Free Press, 1980, - pp: 454; Sandhya Khedekar. Educational Management, TSCER III.1 Function of Education Managment. 2007.; Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. The Cluster Initiative Greenbook, 2003. Электронный ресурс: <https://www.hhs.se/contentassets>.

Ushbu kamchiliklar respublikamiz ta'lim tizimiga ham xos ekanligi bugungi kunda Chirchiq davlat pedagogika universitetining pedagogik ta'limni klasterlashtirish borasida olib borayotgan ilmiy va amaliy faoliyatini oqlaydi. Ta'lim turlari o'rtasidagi integratsiyani mustahkamlash, pedagogika sohasida samarali vorisiylikni ta'minlash, hududning zamo-naviy pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini sifatli qondirish kabi ta'limiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishda pedagogik ta'lim innovatsion klasteri yangi innovatsion model sifatida o'zining ijobiy samarasini beradi.

Belarus Respublikasida pedagogik ta'limning uzluksizligini ta'minlash va ushbu jarayonda bevosita ishtirok etayotgan barcha subyektlarning samarali hamkorligini ta'minlashda klaster modeli samarali mehanizm sifatida e'tirof etildi.

Jahonning bir qator rivojlangan davlatlari chet tillarni o'qitishda klas-terli yondashuvdan samarali foydalanib kelishmoqda. Quyidagi davlatlar bu borada o'ziga xos yutuqlarga erishgan:

1. Finlyandiya: Finlyandiya ta'lim tizimida o'quvchilar kichik guruh-larga bo'linib, har bir mavzuni chuqur va qiziqarli tarzda o'zlashtirishadi. Til o'qitishda klasterli yondashuv o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va ilmiy izlanishga undaydi.

2. AQSH: Amerika Qo'shma Shtatlarida til o'qitishda klasterli yonda-shuvdan keng foydalaniladi. O'quvchilar loyihalar orqali til o'rganishadi, amaliy topshiriqlar orqali lug'at boyligini oshiradilar va tilning amaliy tomonlarini o'rganadilar.

3. Janubiy Koreya: Koreyada chet tillarni o'qitishda raqamli texnolo-giyalar bilan birga klasterli yondashuv keng qo'llanadi.

Guruhlarga bo'lin-gan o'quvchilar yangi texnologiyalar yordamida o'zlashtirishni yanada chuqurlashtirishadi va bu orqali mustahkam bilimlarga ega bo'ladilar. O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, chet tillarni o'qitish jarayonida ham klasterli yondashuv joriy qilinmoqda. Bu borada quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda:

- *Pedagoglarni tayyorlash:* pedagoglarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy o'qitish metodlariga o'rgatish va klasterli o'qitish yondashuvlari bo'yicha maxsus kurslar tashkil etilmoqda.

- *Maxsus dasturlar ishlab chiqish:* ta'lim dasturlariga klasterli yondashuv asosidagi chet tili o'qitish modullari kiritilmoqda. Bu dasturlar o'quvchilarning bilimini yanada chuqurlashtirishga yordam beradi.

- *Raqamli texnologiyalarni joriy etish:* chet tili darslarida zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning o'qish jarayoni qiziqarli va samarali bo'lishiga erishilmoqda.

Pedagogik ta'lim klasteri bitimlar asosida o'zaro hamkorlik qiladigan va ta'lim sohasida mutaxassislar tayyorlashning ilmiy, o'quv va innovatsion maqsadlarini amalga oshirishda ishtirok etadigan jug'rofiy jihatdan mahalliyashtirilgan muassasalar va tashkilotlar to'plamidir.

Pedagogik ta'limning klaster rivojlanishi kasbiy ta'lim, qayta tayyor-lash va ta'lim mutaxassislari malakasini oshirish tizimini

rivojlantirishning tizimli elementlari sifatida klasterdan foydalanishni nazarda tutadigan konseptual yondashuvdir.

Muammo bo'yicha xorijiy tajribani tizimli tahlil qilish shuni ko'rsat-diki, klaster yondashuvi asosida ta'limni rivojlantirish 1990-yillarda M.Porter tomonidan ishlab chiqilgan klaster nazariyasi va rivojlanishining amaliy natijasi sifatida Yevropada boshlangan. Oxirgi 20-30 yilda Yevro-pada ham, AQShda ham universitetlarning tashkiliy birlashuvi kuza-tilmoqda. Bu birlashuv natijasida ma'muriy harajatlarni qisqartirish va xalqaro reytinglarda milliy ta'lim tizimining ko'rsatkichlarini yaxshilashni ta'minlaydigan yangi subyektlar shakllantirilmoqda. Bu yo'nalishda Finlan-diya oliy ta'lim muassasalari izchil rivojlanmoqda. Daniyada esa 25 ta oliy o'quv yurtlari negizida 8 ta universitet, 3 ta tadqiqot markazlari ochildi. Fransiyada 3 ta oliy o'quv yurtining birlashishi natijasida mamlakatdagi eng yirik Strasburg universiteti tashkil topdi. Shuningdek, Belarus Respub-likasida davlat ta'lim muassasalari, ilmiy tadqiqot laboratoriyalari, biznes kompaniyalari, ekoturizmni takomillashtirishga qaratilgan ta'lim muas-salarini o'z ichiga olgan klasterlar faol rivojlanmoqda.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida ma'lum bo'ldiki, Rossiya Federatsiyasida ta'limni rivojlantirishga klaster yondashuvi individual subyektlar, umuman, klaster ishtirokchilarining o'ziga xos afzalliklarini ku-chaytiradigan ijtimoiy hamkorlik asosida amalga oshiraladigan klaster subyektlarini o'zaro rivojlantrishga asoslangan (T.I.Shamova, E.I.Pavlova, I.V.Vdovinalarning). Tadqiqotchilar

N.A.Sharay, L.N.Nikolayeva, T.V.Vdovinalarning³⁵ fikriga ko'ra, *ta'lim klasteri ta'lim resurslarini tashkil etishning integral tizimi sifatida qaraladi*. Ta'lim klasterlari modeli-ning yagona tipologik xususiyatlari M.Yu.Barishnikov, I.I.Chinnova, A.V.Siminovlar³⁶ tomonidan taklif qilindi.

Milliy ta'lim tizimimiz oliy ta'lim muassasalarini Boloniya tizimiga o'tkazish orqali dunyo ta'lim makoniga qo'shilish bilan bog'liq muhim o'tish davrini boshidan kechirishi kerak. Bunday ta'limning yangi shakli klaster yondashuvi asosida yanada samarali bo'ladi.

"Ta'lim klasterlari" tushunchasining mohiyati oliy ta'lim muassa-salarining maktabgacha, boshlang'ich, o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, ixtisoslashtirilgan maktablar, asosiy korxonalar va mutaxassis-larning asosiy mijozlari va iste'molchilari yetakchi filiali homiyligida birlashishdan iborat. Ta'lim klasteri o'quvchilarning kelajakda kasbiy faoliyati sohasiga qiyinchiliklarsiz kirib borish, yaxshi amaliyotlarni o'rganish va amalda qo'llash, real sharoitlarda ilmiy tadqiqot natijalarini sinab ko'rish va real vaqt hamda aniq sharoitlarda kasbiy tayyorgarlikni yaxshilash imkonini beradi. Bunday sharoitda ommabop va istiqbolli mutaxassisliklarni ochish, tegishli fanlarni o'rganish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini jotiy etish orqali mehnat bozori talablariga tezkorlik bilan javob berish mumkin. Ta'limda klaster yondashuvining asosiy afzalliklari sifat,

³⁵ To'xtasinov I.M. Tarjimon tayorlashda kasbiy kompetensiyani ekvivalent hodisasi asosida rivojlantirish.: Avtoreferati: dissertatsiya doktorlik pedagogika fanlar. – Toshkent, 2018.- 23b.

³⁶ Tigina Yu.O. Ilmiy-ta'lim klasteri kasbiy yo'naltirilgan chet tilini o'qitish uchun ta'lim muhiti sifatida // Fan va ta'limning zamonaviy muammolari. – 2014 yil. 20-b.

zamonaviylik, ochiqlik, uzluksizlik, uzviylik va pirovardida, ta'lim xizmatlarining raqobatbardoshligidir.

Ta'lim sohasidagi klaster munosabatlariga misol sifatida maktab va OTMlarining o'quv-tarbiyaviy va boshqa ko'p tarmoqli faoliyatni yo'lga qo'yish bilan bog'liq o'zaro aloqasini keltirish mumkin.

MDH mamlakatlarida ta'lim klasterlarini yaratish tajribasini tizimli qilish shuni ko'rsatadiki, klaster yondashuvidan foydalanish Rossiya Federatsiyasining bir qator hududlarida subyektlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyalaridan biri sifatida qaraladi. Mintaqaviy innovatsion ta'lim klasterlarini yaratish orqali ta'lim, fan, biznes va ishlab chiqarishni birlashtira oladigan tashkiliy-iqtisodiy va ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar ishlab chiqilmoqda. V.A.Bolotovning³⁷ fikricha, *klaster doirasida kollej va yuqori sinf, bolalar bog'chasi va quyi sinflar, kollej o'qituvchilari va maktablarning ixtisoslashtirilgan sinflari o'qituvchilarining o'zaro dars berish imkoniyatini yaratish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'ladi.*

Ushbu berilgan fikrlardan kelib chiqib, o'quvchi-talabalar ingliz tilini klasterli yondashuv asosida egallashsa, kelajakda kasbiy faoliyatiga qiyinchiliklarsiz kirib boradi va olgan bilim, ko'nikmalarini amaliyotda yaxshi qo'llay oladi. Klasterli yondashuv chet tillarni samarali o'rgatishning yangi usullaridan biri bo'lib, o'quvchilarni mavzularni chuqur va qiziqarli tarzda o'zlashtirishga undaydi. Xorijiy davlatlar tajribasidan foydalanish va ularni O'zbekiston sharoitida

³⁷ Borzova E.V. Chet tillarini o'qitishda yozma vazifalar // Oliy ta'limda chet tillari: lingvistik va uslubiy jihatlar: Universitetlararo. Shanba. ilmiy tr. - Murmansk: MGPI, 2018. - 3-10b.

qo'llash natijasida milliy ta'lim sifatini yanada yuqori darajaga ko'tarish imkoniyati mavjud. Ta'lim sohasidagi islohotlar bu jarayonda katta rol o'ynaydi va kelgusida O'zbekiston ta'lim tizimida o'zining ijobiy natijalarini beradi.

Diskursiv kompetentsiya mutaxassisning umumiy va kasbiy muloqoti jarayonida shakllanadigan hodisa. Diskursiv kompetentsiya kommunikativ qobiliyatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ushbu kompetent-siyani shakllantirish har xil qoidalar orqali amalga oshiriladi. Diskursiv kompetentsiyaning eng dolzarbligi inson kasbiy faoliyati sohalarida bo'lib, unda muloqot asosiy rol ni o'ynaydi.

Diskursiv kompetentsiyani shakllantirish maktabda chet tilini o'rgatish-ning boshidan boshlanadi. Og'zaki nutqda diskursiv ko'nikmalar - o'quvchi-talabning o'z nutqini tilning grammatik va fonetik tuzilishiga, o'z lug'atiga mos ravishda mantiqiy va izchil tartibga solishga qaratilgan qobiliyatdir.

Ingliz tilini o'rganishdan ko'zda tutiladigan asosiy maqsad bu ushbu tilni o'rganuvchilarning nutqini o'stirish va o'rganayotgan tilida erkin gapira olishdan iborat.

Shunday qilib, o'rta maktab va OTMda nutqqa o'rgatishdan asosiy maqsad - o'quvchi-talabaga umumiy kundalik muloqot darajasida qabul qilingan o'quv rejadan tashqari nutq amaliyotida foydalanishga imkon beradigan nutq ko'nikmalarini shakllantirish.

Ta'limda klaster sharoitini yaratish va uni har tomonlama joriy etish natijasida respublikamizda ta'lim sifatini yangilash va uni rivojlantirish hamda ta'lim olishda klaster sharoitiga bosqichma-

bosqich o'tish orqaligina o'quvchi-talabalarning bilim samaradorligini o'stirish mumkin.

So'nggi yillarda ta'limda klasterli yondashuv istiqbolli va samarador model ekanligi ilmiy jamoatchilik tomonidan tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Bu borada yangi boshqich ishlarini tarkibiy o'zgartirishda sifat va miqdorni qayta ko'rib chiqish talab etiladi. Buning natijasida, davlat boshqaruvi, oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlar, ilmiy tadqiqot institutlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik joriy etiladi.

Ta'lim sohasidagi klaster munosabatlariga misol sifatida maktab va OTMlarining o'quv-tarbiyaviy va boshqa ko'p tarmoqli faoliyatni yo'lga qo'yish bilan bog'liq o'zaro aloqasini keltirish mumkin.

MDH mamlakatlarida ta'lim klasterlarini yaratish tajribasini tizimli qilish shuni ko'rsatadiki, klaster yondashuvidan foydalanish Rossiya Federatsiyasining bir qator hududlarida subyektlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlan-tirish strategiyalaridan biri sifatida qaraladi. Mintaqaviy innovatsion ta'lim klasterlarini yaratish orqali ta'lim, fan, biznes va ishlab chiqarishni birlashtira oladigan tashkiliy-iqtisodiy va ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar ishlab chiqilmoqda.

II BOB. UMUMIY O'RTA TA'LIM VA OLIY TA'LIMDA KLASTER TA'LIM SHAROITINI JORIY QILISHNING UMUMIY METODIK JIHATLARI

2.1. Ta'lim va fan integratsiyasi tizimida ingliz tilini klasterli yondashuv asosida o'qitish

Bugungi kunda ta'lim sohasida fanlararo integratsiya tamoyillari keng rivojlanib, ta'lim jarayonida yanada samarali natijalarga erishish uchun turli yondashuvlar qo'llanilmoqda. Ta'lim va fan integratsiyasi tizimida ingliz tilini klasterli yondashuv asosida o'qitish — bu ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga qaratilgan pedagogik metodikadir. Ushbu yondashuv, o'quvchilarga tilni o'rganishda fanlararo integratsiyani ta'min-laydi, shuningdek, o'quvchilarning umumiy dunyoqarashini va muammoni yechish qobiliyatini rivojlantiradi. Klasterli yondashuvda, o'quvchilar o'zlarining bilimlarini turli sohalar bo'yicha birlashtirib, umumiy mavzu-larni o'rganishadi. Ayniqsa, ingliz tilini o'rgatishda klasterli yondashuv asosida o'qitish tizimi o'quvchilarning til qobiliyatini rivojlantirishda, tilni nafaqat aloqa vositasi, balki boshqa fanlar bilan bog'liq bilimlarni egallash vositasi sifatida ham foydalanishda katta ahamiyat kasb etmoqda. Fan va texnika jadal rivojlanayotgan bugungi kunda ta'lim tizimida mustaqil ta'lim jarayonini rivojlantirish va "Ilm orqali bilim" texnologiyalariga asoslangan tizimni shakllantirish asosida "ta'lim-fan-ishlab chiqarish kompleksi"ni tashkil etish va ular o'rtasida integratsion mexanizmni takomillashtirib borish muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizimni rivojlantirish va hamkorliklar asosida takomillashtirishda xorijiy tillarni, jumladan, jahonda eng muhim

muloqot tili bo'lgan ingliz tilini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Chunki, birinchidan, fanda yuzaga kelayotgan yangidan-yangi kashfiyotlar asosidagi ilmiy axborotlarni o'quvchi-talaba qisqa muddatli o'qishi davrida o'zlash-tirish imkoniyatiga ega bo'lishi uchun xorijiy manbalardan tegishli ma'lu-motlar bilan doimiy tanishib borishi kerak. Ikkinchidan, hayotiy talablar juda tez o'zgarayotgan bir paytda ishlab chiqarishda ham yangidan-yangi muammolar yuzaga kelmoqdaki, bu yaratilayotgan ilmiy kashfiyotlarga yana ham jiddiyroq yondashish va ularni tadbiiq etish uchun xorijiy olimlar kashfiyotlari bilan ham muntazam tanishib borish talab etiladi.

Shuning uchun o'rta maktab va OTMlarda ta'lim jarayonini hayotiy talab va muammolar yechimiga mos holda takomillashtirib borish lozimki, o'quvchi-talabning imkoniyat va layoqati kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar yechimiga qaratilgan bo'lishi kerak. Buning uchun ta'lim jarayonini xorijiy ilg'or texnologiya va kashfiyotlar bilan bog'liq holda tashkil etish maqsadga muvofiq. Shundagina ijtimoiy jamiyat va uning iqtisodiy barqaror rivojlanishiga asosli tarzda erishish mumkin.

"Integratsiya" tushunchasi ilk marotaba XVIII asrda Gerberd Spenser tomonidan elementlarning bir-biriga qo'shilishi, bir butunga aylanishi, yaxlitlanishi sifatida izohlanadi.

"Integratsiya" atamasi ta'limda o'tgan asr 80-yillarining birinchi yarmida kirib keladi va jadal sur'atlarda ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, axborot va boshqa sohalarda tadbiiq etila boshlaydi. Til ta'limida esa 90-yillarga kelib "integratsiyalash" tushunchasi sifatida paydo bo'ladi.

Ingliz tilini klasterli yondashuvda o'qitishning afzalliklari:

1. *Integratsiyalangan bilimlar*: Klasterli yondashuv orqali o'quvchilar bir fanning o'zidan ortiqroq bilimga ega bo'lib, bir vaqtning o'zida boshqa fanlardan ham bilim oladi. Misol uchun, "Science and Environment" mavzusida o'qitish orqali nafaqat til bilimlari, balki tabiat va ekologiya fanidan ham bilim hosil qilinadi.

2. *Analitik fikrni rivojlantirish*: Klasterli yondashuv o'quvchilarda o'rganilgan mavzular orasidagi bog'liqlikni tushunishga, muammolarni hal qilishda tizimli yondashuvni qo'llashga yordam beradi.

3. *Til va kontentni integratsiyalash*: Ingliz tili o'quvchilar uchun nafaqat aloqa vositasi, balki boshqa bilimlar manbai sifatida o'qitiladi. Bu esa fan va tilning tabiiy integratsiyasini ta'minlaydi.

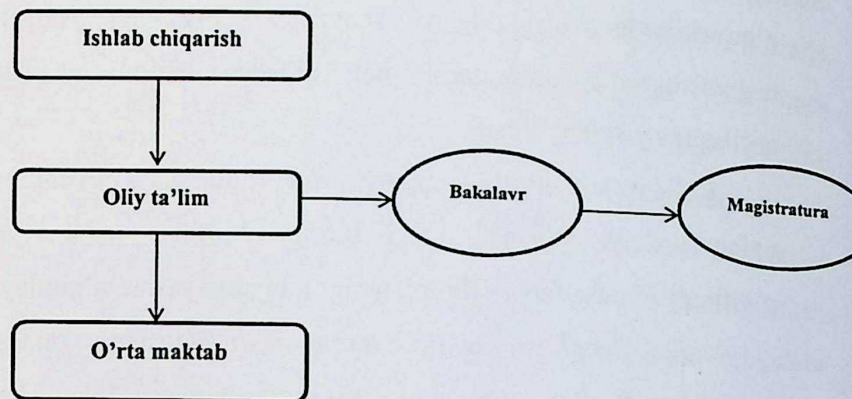
4. *Ko'nikmalarni amalga tatbiiq etish*: Klasterli yondashuvda o'quvchilar faqat grammatika yoki lug'at yodlash bilan cheklanib qolmay, o'z bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi.

Klasterli yondashuv — bu ta'limda bir nechta o'quv predmetlarini birlashtirishni anglatadi. Bu yondashuvda ingliz tili va boshqa fanlar birgalikda o'qitiladi, o'quvchilar esa o'zlashtirilgan bilimlarni turli kontekstlarda ishlatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, biologiya, geografiya yoki tarix kabi fanlar ingliz tili darslari bilan integratsiyalashadi, bu orqali o'quvchilarning bilimlari va ko'nikmalari kengayadi.

Ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan mutaxassis, o'z sohasi bo'yicha yangiliklar bilan tanishib borib, zamon talablariga mos metod, texnologiya yoki usullar yaratish va ularni amalga oshirish

bo'yicha aniq strategik rejaga ega bo'lishi zarur. Chunki bugungi kun ish jarayonida qo'llanilayotgan texnologiya ertangi kun talabiga javob bermasligiga shak-shubha yo'q. Buning uchun oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarish integrasiyasini rivojlantirish hamda ularning simbiotik kompleksini tashkil etish maqsadga muvofiqdir (2.1-rasmga qarang):

2.1-rasm. O'rta ta'lim, OTM va ishlab chiqarish o'rtasidagi o'zaro "ta'lim uchburchagi" shaklidagi simbiotik aloqa

Bu 3 ta gigant tuzilmaning simbiotik aloqasi ilg'or xorijiy texnolo-giyalardan foydalanish yoki hamkorliklarni yo'lga qo'yish bilan amalga oshiriladi. Shundagina ishlab chiqarishda jadal o'sish bo'ladi va iqtisodiy taraqqiyot ilgarilab boradi. Buning uchun har bir tuzilmada xorijiy – ingliz tilini mutaxassislikka mos holda klasterli yondashuv asosida o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Aynan ana shu o'rinda OTMning o'rne va ishlab chiqarish hamda muassasalar qaysi OTMda tayyorlangan mutaxassis kadrlarga ehtiyoj sezishi aniq bo'ladi. Yuqori malakali kadrlar tayyorlashda OTM, fan va ishlab

chiqarish o'rtasida uyg'unlikni ta'minlovchi klasterli tizimga asoslangan "o'quv- ilmiy kompleks" yaratilishiga alohida e'tibor berish va bunda xorijiy aloqalarni yuqori darajada yo'lga qo'yilishiga e'tibor berish maqsadga muvofiq.

OTMda olib borilgan tajribalar va rivojlangan mamlakatlarning nufuzli OTMda ta'lim jarayonini tahlil etish asosida shuni aytish mumkinki, oliy ta'lim tizimida ta'lim jarayonini o'quvchilarning ilmiy tadqiqot va amaliy faoliyatlarda ishtirok etishlari bilan bog'liq holda olib borilishi muhim ahamiyatga ega. Talabalarni ilmiy tadqiqot ishlariga jalb qilinishi ularning olayotgan nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi, ishlab chiqarish jarayonlariga yaqinlashtiradi.

Oliy ta'limda ishlab chiqarish (I/Ch) korxonalari va muassasalar, sog'liqni saqlash (SS), ijtimoiy gumanitar (IG) tizimlari bilan bog'liq bo'lgan uch xil ta'lim yo'nalishlari asosida mutaxassislar umumiy ingliz tilini o'rganadilar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5117-son qarorida O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni omma-lashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaroriga ko'ra, aholi orasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish va ularni mukammal o'zlashtirish uchun zarur sharoitlar yaratish, xorijiy tillarni o'qitishning xalqaro tan olingan dastur va darsliklari ta'limning barcha bosqichlarida joriy etilishini muvofiqlashtirish hamda o'qituvchilarga zamonaviy o'qitish ko'nikmlarini rivojlantirish maqsadi qo'yilgan

bo'lib³⁸, ushbu qarorga ko'ra, bu 3 ta tizimni 3 ta yirik klaster sifatida baholash mumkin:

1. Ishlab chiqarish va muassasalar tizimi klasteri. Bunga ushbu tizimdagi mavjud oliy ta'lim muassasalari va ular bazasidagi mavjud kafedra, laboratoriyalar, institutlar, marakazlar; shu tizim yo'nalishidagi ishlab chiqarish korxonalari, muassasalar kiradi.
2. Sog'liqni saqlash tizimi klasteri. Bu klasterga ushbu tizimdagi mavjud oliy ta'lim muassasalari va ular bazasidagi klinikalar, sog'liqni saqlash muassasalari, laboratoriyalar, tibbiyot institutlari, tadqiqot vadavolash marakazlari tashkil etadi.
3. Ijtimoiy gumanitar va iqtisodiyot tizimi klasteri. Bu klasterga ushbu tizimdagi mavjud oliy ta'lim muassasalari va ular bazasidagi ilmiy markazlar, fuqarolik jamiyati institutlari, huquq tartibot tashkilotlari, iqtisodiyot tarmoqlarini qamrab oladi.

O'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra har bir klaster yo'nalishlari bo'yicha OTMda, til o'rganish markazlarida 10 nafardan tinglovchilar tanlandi. Tinglovchilarni ingliz tilini umumiy til o'rganish guruhlarida va o'zlarining tanlagan mutaxassisligiga oid guruhlarda ishtirok etishlari e'tiborga olindi. Olib borilgan tajriba va kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, ingliz tilini o'rganuvchilar o'zlarining mutaxassisligi bo'yicha guruhlarda ishtirok etuvchi tinglovchilar ingliz tilini umumiy o'rganuvchilar guruhida ishtirok etayotgan tinglovchilarga nisbatan ko'proq ijobiy natijalarga erishganliklari aniqlandi (2.1-jadvalga qarang): Jadvaldagi ko'rsatkichlardan

³⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 19 maydagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-5117-son qarori// Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.05.2021y., 07/21/5117/0472-son.

ma'lumki, umumiy til o'rganish guruhlarida til o'rgangan jami 30 nafar tinglov-chilardan 10 nafari xalqaro tanlovlar g'olibi, yirik xalqaro loyihalar rahbari, xorijiy tajribalar orttirib yuqori natijalarga erishgan. O'zlarining mutaxas-sisliklariga yo'naltirilgan til o'rganish guruhlarida (klaster yondashuv asosidagi) til o'rgangan jami 30 nafar tinglovchilardan esa 20 nafari o'z yutuqlarini xorijiy davlatlarda namoyish qilish asosida investitsiyalarni jalb qilgan, xalqaro tanlovlar g'olibi, yirik xalqaro loyihalar rahbari sifatida yuqori natijalarga erishgan. Bunda klasterli yondashuv asosida mutaxas-sisligi bo'yicha til o'rganish guruhida ishtirok etganlar umumiy kurs tinglovchilariga nisbatan 50% yuqori ko'rsatkichlarga erishishgan (2.1-jadvalga qarang).

Erishilgan yutuqlar asosidagi natijalarga ko'ra, shuni har ikkala holda ham bir tomondan o'z sohasini yaxshi o'zlashtirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan ingliz tilini qaysi muhit va shaklda o'rganishi natijalari bilan bog'liq ekanligini qayd etildi.

Lekin klasterli tizim asosida mutaxassisligini chuqur o'zlashtirish bilan birga ingliz tilini o'rgangan mutaxassislar ingliz tilini umumiy guruhlarda o'rgangan mutaxassislarga nisbatan yuqori natijalarga erishganligini qayd etildi.

Demak, klasterli yondashuv asosida xorijiy tilni o'rganishda yuqori ko'rsatkich va muvaffaqiyatlarga erishish mumkin bo'ldi. Shuning uchun xorijiy tillarni o'qitish va til o'rganuvchilar uchun qo'llanma yoki ko'rsatmalar tayyorlashda klasterli yondashuvga asoslangan holda tegishli mutaxassisliklarga mos holda tayyorlash maqsadga muvofiq.

2.1 -jadval Klasterli yondashuv asosida ingliz tilini o'rganish natijalari

Klaster nomi	Klaster yo'nalishi	Tinglovchilar soni	Umumiy til o'rganish kursida		Mutaxassisligi bo'yicha ingliz tilini o'rganish guruh tinglovchisi	
			Jami tinglovchilar	Shundan yuqori ko'rsatkichga erishganlar	Jami tinglovchilar	Shundan yuqori ko'rsatkichga erishganlar
Ishlab chiqarish	Qishloq xo'jaligi xodimi	10	5	3(60%)	5	5(100%)
	Kimyogar	10	5	2(40%)	5	4(80%)
Sog'liqni saqlash	Davolovchi vrach	10	5	1(20%)	5	3(60%)
	Farmokologiya	10	5	1(20%)	5	2(40%)
Ijtimoiy gumanitar	Tarixchi	10	5	1(20%)	5	2(40%)
	Iqtisod	10	5	2(40%)	5	4(80%)

Ingliz tilini klasterli yondashuvda o'qitish bosqichlari

1. Mavzuni tanlash: Dars mavzusi faqat ingliz tiliga oid emas, balki boshqa fanlar bilan bog'liq holda belgilanadi. Masalan, texnologiya yoki ekologiya mavzusi o'rganilayotgan bo'lsa, ushbu mavzu doirasida boshqa fanlardan ham ko'nikmalar beriladi.
2. Material tayyorlash: Tanlangan mavzuni qamrab oluvchi materiallar tayyorlanadi. Bu, asosan, ingliz tilida yozilgan ilmiy maqola, matn va vizual materiallar bo'lishi mumkin.
3. Interfaol faoliyatlar: O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun klasterli yondashuv asosidagi interfaol mashg'ulotlar

qo'llaniladi. Masalan, guruhlarda ishlash, munozara, loyiha ishlari orqali mavzularni chuqur o'rganish.

4. Natijalarni baholash: Klasterli yondashuv asosida o'qitish jarayonida o'quvchilar nafaqat til bo'yicha, balki boshqa fanlar bo'yicha ham o'zlashtirish darajasi baholanadi.

O'quvchi-talabani tahsil olayotgan kunlaridan boshlab mavjud hayotiy muammolar bilan tanishtirib borish davomida, mavjud muammo va yechimlarni o'rganayotgan xorijiy til darajasida ham bilishi lozim. Bunda o'quvchi-talaba ta'lim olish jarayonida ko'proq muammolar yechimi bilan qiziqadi va har bir o'qigan adabiyotlari sahifalaridan o'zi qiziqqan ma'lu-motlarni chuqurroq o'zlashtirishga harakat qiladi, shu muammoni yechimi bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarni topish uchun ko'proq adabiyotlar va manbalar bilan tanishishga harakat qiladi. Bu o'quvchi-talabani ma'lum muammoni yechimi bilan bog'liq ma'lumotlarni chuqurroq o'zlashtirish imkoniyatini tug'diradi.

Ta'lim va fan integratsiyasi tizimi — bu o'quv dasturlarida turli fanlarni bir-biriga yaqinlashtirish va ularni birgalikda o'qitish amaliyotidir. Ingliz tilini o'qitishda fanlararo integratsiya o'quvchilarga nafaqat tilni, balki turli sohalaridagi bilimlarni ham o'zlashtirishga imkon beradi. Misol uchun, ingliz tilida geografiya yoki biologiya mavzulari bilan bog'liq darslar o'tkazilishi mumkin. Bu yondashuv o'quvchilarning ingliz tiliga nisbatan qiziqishini oshiradi va til o'rganishni yanada mazmunli qiladi.

1. Klasterli yondashuvning afzalliklari

2. Fanlararo o'quv tizimi: Klasterli yondashuv ingliz tilini faqat alohida fan sifatida emas, balki boshqa fanlar bilan bog'lab o'rgatadi. Masalan, o'quvchilar ingliz tilini o'rganish orqali biologiya, geografiya yoki tarix kabi boshqa fanlarga ham oid yangi so'zlarni o'rganadilar.
3. Kengaytirilgan bilimlar: O'quvchilar nafaqat tilni o'rganadilar, balki dunyoqarashlari ham kengayadi. Klasterli yondashuv ularga ma'lum bir mavzu bo'yicha chuqurroq bilim olish imkonini beradi.
4. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish: Bu yondashuv o'quvchilarga tilni amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Ular o'z bilimlarini nafaqat so'zlashuvda, balki muayyan mavzularni muhokama qilishda ham sinab ko'radilar.
5. Interaktiv o'qitish: Klasterli yondashuvda darslar ko'proq interaktiv bo'ladi. O'quvchilar guruhlarda ishlash, fikr almashish va mavzularni o'zaro bog'lash orqali o'rganadilar.
6. Tanqidiy fikrlash: Klasterli yondashuv o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, chunki ular turli mavzularni solishtiradi, tahlil qiladi va o'z fikrlarini ingliz tilida ifodalashadi.

Klasterli yondashuvda ingliz tili o'qitishning usullari:

1. Projekt asosida o'qitish: O'quvchilarga muayyan bir mavzu bo'yicha loyiha ishlari tayyorlashni topshirish mumkin. Masalan, "Atrof-muhit va ekologiya" mavzusida ingliz tilida taqdimotlar tayyorlash. Bunda o'quvchilar ekologiya bo'yicha bilimlarni ingliz tilida o'rganib, taqdimotlar va referatlar yozishadi.

2. Multidiscipliner o'quv faoliyatlari: O'quvchilarga ingliz tilini o'rganish jarayonida boshqa fanlardan, masalan, biologiya yoki tarixdan foydalanishga imkon beradigan darslar tashkil qilish. Misol uchun, ingliz tilida tarixiy shaxslar haqida maqola yozish yoki geologik hodisalar haqida taqdimot tayyorlash.
3. Case study (Holat tahlili): O'quvchilarga muayyan holatlar bo'yicha ingliz tilida tahlil qilishni o'rgatish. Masalan, iqtisodiy yoki ekologik muammolarni ingliz tilida muhokama qilish va ularning yechimlarini topish.
4. Darsda o'zaro aloqalar yaratish: O'quvchilarni guruhlariga bo'lib, turli mavzularni ingliz tilida muhokama qilishga undash. Bu yondashuv, o'quvchilarga nafaqat tilni o'rganishda, balki o'z fikrlarini boshqa madaniyatlar va nuqtai nazarlarni hisobga olib bildirishga yordam beradi.
5. Media va texnologiyalardan foydalanish: Klasterli yondashuvda o'quvchilarga ingliz tilini o'rganishda zamonaviy media va texnologiyalardan foydalanish, masalan, video materiallar, interaktiv ilovalar yoki onlayn darsliklar. O'quv jarayoni bilan birga bo'lajak mutaxassis tahsilgohdagi ilmiy laboratoriya tarkibidagi ishlab chiqarish yo'nalishlarida yoki kelgusida boradigan ishlab chiqarish korxonasi va muassasalardagi jarayonlarda ishtirok etishlari orqali o'zining ishlab chiqarishdagi o'rnini oldindan tasavvur eta boshlaydi. Ishlab chiqarish jarayonlari ishtirokchidan ko'ra tashqaridagi kuzatuvchiga aniqroq ko'ringani singari, talaba o'zining kelgusidagi ish o'rnini tashqaridan turib kuzatadi hamda kuzatuvchi sifatida baho berishga harakat qiladi. Shuningdek, u laboratoriya, axborot texnologiyalari, ishlab chiqarish

korxona va muassasalarda bo'ladigan jarayonlarda ishtirok etish asosida mavjud muammolarni yechimiga qaratilgan faoliyat-larda ishtirok etadi. Shu bilan birga u muammolar yechimini xorijiy manbalardan ham izlaydi va ularning natijalari va yutuqlari bilan solishtiradi. Shuning uchun u o'zi tanlagan sohani yaxshiroq tushunishi mumkin bo'lgan holda til o'rganishga harakat qiladi. Ana shunday holda klasterli yondashuvga asoslangan holda til o'qitish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Bunda o'quvchi-talaba o'z faoliyatini ishlab chiqarish bilan bog'lay boshlaydi. Kutubxona auditoriya, laboratoriya, ustaxona, tajriba maydonlari talaba uchun faqatgina o'zini ishlab chiqarishga tayyorlaydigan joygina bo'lib qolmay kelgusida ham malaka va tajribasini oshirib boruvchi joy bo'lib qoladi. O'quvchi-talabaning shakllangan o'quv-ilmiy kompleksda olgan bilimi va ko'nikmalari natijalarining mustaqil ish, kurs ishi, BMI, ishlanmalarda aks etishi va natijalarni ishlab chiqarishda tatbiq etishga tavsiya etishi yoki ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishi yuqori malakali mutaxassisning tayyorlanishiga muhim asos bo'lishi mumkin. Barcha hollarda tanlagan mavzusi bo'yicha mavjud ma'lumotlarni yoki o'zi olgan natijalarni xorijiy manbalardagi ma'lumotlarga solishtirishga harakat qiladi. Bu ilg'or xorijiy texnologiyalarni jalb qilishga harakat qilish bilan birga mahalliy sharoitda yaratilgan texnologiyalarni xorijiy manbalar orqali yoritishga harakat qiladi. Bu esa o'z navbatida xalqaro integrasiyani shakllanishiga muhim turtki bo'lishi tabiiydir. Ushbu integratsiyani shakllanishi bilan bog'liq holda ingliz tilini o'qitilish holatini bilish muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilini klasterli

yondashuv asosida o'qitish o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularga nafaqat tilni, balki turli fanlarni ham integratsiyalashgan tarzda o'rganish imkonini beradi. Bu yondashuv, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammoni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Klasterli o'qitish metodikasi orqali o'quvchilar bir vaqtning o'zida bir nechta muhim ko'nikmalarni o'zlashtirishadi, bu esa ularni yanada samarali o'rgatadi.

Bugungi globallashtirish davrida ta'lim jarayonini fanlararo integratsiya asosida tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ingliz tilini klasterli yondashuv asosida o'qitish bu jarayonning samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi. Klasterli yondashuv orqali ingliz tili nafaqat aloqa vositasi sifatida, balki boshqa fanlarni o'zlashtirishda asosiy ko'makchi til sifatida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuvning asosiy ustunligi shundaki, talabalarda ingliz tilini real hayotiy kontekstlarda, amaliy vazifalar orqali o'rganish imkoni paydo bo'ladi. Shuningdek, integratsiyalashgan darslarda o'quvchilarning ijodiy fikrlashi, tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalari va kommunikativ kompetensiyasi rivojlanadi.

Klasterli yondashuvning yana bir muhim jihati – fanlar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni yaratishdir. Ingliz tili darslari tabiiy fanlar, aniq fanlar va ijtimoiy fanlar bilan uzviy integratsiya qilinganda, talabalarning lingvistik bilimlari chuqurlashib, fanga bo'lgan qiziqishlari ortadi. Bunday integratsiya o'quvchilarga turli mavzularni ingliz tilida tushunib, izohlash ko'nikmasini shakllantiradi va ularning muloqot qobiliyatlarini takomillashtiradi.

Klasterli yondashuv asosida tashkil etilgan darslar mazmunan boy va serqirra bo'lib, u orqali ingliz tilini o'rganish jarayonida fanga oid atamalar, fanlararo munosabatlar va mavzularni birlashtirish imkoniyati yuzaga keladi. Misol uchun, tabiiy fanlar darslarida "Ekologiya" mavzusini ingliz tilida o'rganish orqali o'quvchilar nafaqat atrof-muhit masalalari haqida tushuncha hosil qiladilar, balki bu mavzuga oid lingvistik birliklarni ham o'zlashtiradilar. Bundan tashqari, klasterli yondashuv talabalarning amaliy loyihalarda faol ishtirokini rag'batlantiradi. Ular ilmiy izlanishlar, prezentatsiyalar va muammoga yo'naltirilgan topshiriqlarni ingliz tilida bajarish orqali bilimlarini mustahkamlaydilar. Masalan, tarix fanida ingliz tilida turli davrlar va voqealarni tahlil qilish, jadvallar yaratish yoki kross-madaniy tadqiqotlar olib borish ularning ham til, ham tarixiy bilimlarini kengaytiradi.

Shuningdek, klasterli yondashuv asosida o'qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish imkoniyati ham kengayadi. Talabalar turli onlayn platformalar, vizual materiallar va multimedia vositalari yordamida ingliz tilida turli fanlarni o'rganib, mustaqil ta'lim olish qobiliyatini rivojlantiradilar. Bu esa ularning tahlil qilish, mustaqil ishlash va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, klasterli yondashuv orqali ingliz tilini o'rganish jarayonida o'qituvchilarning ham metodik yondashuvlari boyiydi. Ular o'quvchilarning ehtiyojlari va mavzularning murakkabligidan kelib chiqib, fanlararo integratsiyalashgan dars rejalarini ishlab chiqishadi. Bu esa o'quv jarayonini yanada qiziqarli, innovatsion va

samarali qiladi.

Shunday qilib, ingliz tilini klasterli yondashuv asosida o'qitish ta'lim va fan integratsiyasining samarali modeli sifatida qaraladi. Bu yondashuv o'quvchilarni zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh va ko'pyo'nalishli bilimlarga ega shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quv jarayoniga klasterli yondashuvni joriy etish orqali nafaqat til o'rganish jarayoni samaradorligi oshadi, balki keng qamrovli bilimlarni egallash imkoniyati ham yaratiladi. Kelajakda bu yondashuv ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish va global standartlarga moslashtirish uchun muhim vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

Shu bilan birga, ta'lim jarayonida klasterli yondashuvni keng joriy etish uchun o'qituvchilarni doimiy ravishda qayta tayyorlash va ularga metodik ko'rsatmalar berish zarur. Ushbu yondashuvni qo'llashda ilg'or tajribalarni o'rganish va ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

2.2. O'quvchilarning diskurs (og'zaki nutq) ko'nikmasini rivojlantirish metodikasi

Modul tizimida ingliz tilini klasterli yondashuvlar asosida o'qitishning asosiy maqsadi talabani xorijiy tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishini paydo qilish va mutaxassisligi bo'yicha xalqaro miqyosdagi dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirishdan iborat. Bunda xorijiy tilni o'rganuvchi o'quvchi-talabanning qiziqishini paydo qiluvchi asosiy mezonlardan biri juft yoki guruh bo'lib ishlandi, fikr

almashuv faoliyati rag'batlantirildi.

Klasterli yondashuv asosida xorijiy tilni o'rganish asosida yuqori ko'rsatkich va muvaffaqiyatlarga erishish mumkin bo'ladi. Shuning uchun xorijiy tillarni o'qitishda metod va texnologiyalarni klasterli yondashuvga asoslangan holda tegishli mutaxassisliklarga mos ravishda tayyorlandi. Klasterli ta'limda o'quvchi-talabalarning og'zaki nutqini o'stirishga qaratilgan metod va texnologiyalar o'quv mashg'ulotlarida o'tkazildi va kamchiliklar ham kuzatildi. Shunday qilib, o'quvchi-talabalarga klasterli yondashuvga asoslangan tizim asosida ingliz tilida og'zaki nutqni o'stirishda vazifa sifatida beriladigan mashqlar tizimini bosqichma-bosqich ya'ni oddiydan murakkabga (darajadan-darajaga) o'sib borish tamoyili asoslandi.

Uzluksiz ta'lim tizimida belgilangan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda o'qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni tarbiyalash — respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integrasiyalashuviga yo'naltirilgan tizim yaratishda muhim ahamiyatga egadir. Bu o'rinda ta'lim bos-qichlariga mos holda chet tilini o'qitish mezonlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqli aniqlandi.

O'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmasini rivojlantirish metodikasi o'qituvchilarning til o'rgatish jarayonida e'tibor qaratishi lozim bo'lgan asosiy yo'nalishlardan biridir. Insonlar bir-biri bilan uzluksiz muloqotda va o'zaro munosabatda bo'lgan ijtimoiy mavjudotdir. Shu sababli, o'quvchi-talabalarga xorijiy tilda haqiqiy muloqot qilishlari mumkin bo'lgan vaziyatlarni yaratish muhimdir. O'quvchi-talabalar o'zlarining eng asosiy operatsiyalarini amalga

oshirish uchun ko'pincha ishonch bilan gapira olishmaydi. Umumta'lim maktabining katta bosqichida o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish muammosi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki nutq ta'lim maqsadi aloqa vositasi sifatida ishlaydi. Bugungi kunda zamonaviy maktab va OTMning maqsadi o'quvchi-talabalarning ko'p madaniyatli shaxsini shakllantirishdan iborat bo'lib, bu ularning chet tili haqida ma'lum miqdordagi bilimlarni egallashini, nafaqat tushunish, balki unda erkin muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Og'zaki nutq samarali jarayon sifatida o'quvchi-talabadan ko'p vaqt va kuch talab qiladi, chunki u til, nutq va kommunikativ kompetensiyalarni ham qamrab oladi. Kommunikativ faoliyat turi sifatida u har bir darsning ajralmas qismi bo'lishi kerak.

O'quvchi-talabalarga ingliz tilini o'rgatishning asosiy maqsadi - umumyeвроpa til kompetensiyasi shkalasi bo'yicha bilishning chegara darajasiga mos keladigan asosiy nutq tuzilmalariga ega bo'lishdir. Og'zaki nutqni o'rgatishda umumta'lim maktabining yuqori sinfidagi o'quvchi-larning qiziqishlariga javob beradigan mavzular tanlandi.

O'quvchi-talabalarning o'zaro munosabatini rag'batlantirish uchun ijobiy muhit yaratildi. Bunday muhitda ular xato qilishdan qo'rqmasdan o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini va fikrlarini ifoda etishlari mumkin bo'ldi. Shunda o'quvchi-talabalar kommunikativ vazifalarni ham samarali bajara oladilar. Mazmunli muloqotga erishishda tildan haqiqiy maqsadlarda foy-dalanildi, past stress muhitini yaratildi, o'quvchi-talabalar o'zaro bir-biriga ta'siri orqali nutq ko'nikmalarini egalladilar. Shuningdek, tilni samarali o'rganish uchun ta'sir qilish,

foydalanish va motivatsiya kabi muhim omillar ham kuzatildi. Tilga bunday nuqtai nazardan yondashish, rejalash-tirilgan vazifalarga asoslangan holda ta'limda kommunikativ faoliyatni loyihalash, og'zaki nutqni rivojlantirish va takomillashtirishda ko'plab afzalliklarni berdi.

O'quvchi-talabalarning muloqotini osonlashtirish uchun nutq faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak, masalan, motivatsiya, maqsadlilik, faollik, shaxsning shaxsiyati va aqliy faoliyati bilan bog'liqlik, evristika, mustaqillik, sur'at va situativlik. Agar muloqot uchun maqsad va motivlar mavjud bo'lsa, muloqot ishtirokchilarining o'ziga xos xususiyatlari jumladan ularning yoshi, rivojlanish darajasi hisobga olinsa, har qanday nutq vaziyati doirasidagi muloqot akti, albatta, amalga oshadi.

Ko'pgina ingliz tili o'qituvchilarida og'zaki nutq ko'nikmasini rivojlantirish darslarida "o'quvchi-talabalarning jimgi" muammosiga duch kelinadi. Buning oldini olish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim-tarbiyaviy vaziyatni shunday o'zgartirishni taklif qiladiki, o'qituvchi "bahssiz hokimiyat"dan e'tiborli va manfaatdor suhbatdoshga, bilish jarayonida sherikga aylanadi.

O'qituvchining vazifasi o'quvchi-talabalarning muloqotini osonlash-tiradigan ta'lim-tarbiyaviy ikki tilli vaziyatlarni yaratishdir. O'quvchi-talabalarning og'zaki nutqini faollashtirishning eng yaxshi usullaridan biri bu o'quvchi-talabaning o'zaro bir-biriga ta'siri, ya'ni interfaol texnikasi.

O'quvchilarning diskurs (og'zaki nutq) ko'nikmasini rivojlantirish metodikasi – bu o'quvchilarning og'zaki nutqini, fikr va g'oyalarini ifodalash, muloqotda bo'lish ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan o'qitish usullarining majmuasidir. Bunday metodika o'quvchilarga nafaqat grammatik va lug'aviy qoidalarini o'rgatishni, balki aniq, lo'nda va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini ham rivojlantirishni maqsad qiladi.

Diskursni rivojlantirishda asosiy maqsadlar:

1. Fikrni izchil va lo'nda ifodalash: O'quvchilarga o'z fikrlarini ravon, tushunarli va tizimli tarzda ifodalashni o'rgatish.
2. Kommunikativ ko'nikmalarni oshirish: O'quvchilarning o'zaro muloqot qilish, fikr almashish, argumentatsiya qilish va munozaralarda ishtirok etish ko'nikmalarini rivojlantirish.
3. Kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: O'quvchilarning yaratuvchanlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirish, ularni o'z fikrlarini tahlil qilish va asosli dalillar bilan mustahkamlashga o'rgatish.

O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish metodikasi:

1. So'zlashuv mashqlari:
  - Debatlar va munozaralar: O'quvchilarni aniq bir mavzu bo'yicha ikki guruhga ajratib, argumentlar va qarama-qarshi fikrlar asosida muloqotga kirishishga undash. Bu, ayniqsa, tanqidiy fikrlash va fikrni ishonchli tarzda ifodalashni rivojlantiradi.
  - Tayyorlanmagan nutq: O'quvchilarga ma'lum bir mavzu bo'yicha 1-2 daqiqalik tezkor nutq qilishni taklif etish. Bu o'z fikrini tezda tuzish va ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

2. Ma'ruzalar va taqdimotlar:

- O'quvchilarga o'ziga ma'lum bir mavzu bo'yicha qisqacha ma'ruza tayyorlashni va uni auditoriya oldida taqdim etishni o'rgatish. Bu jarayon nutqning tuzilishini, nutqni tartib bilan qurishni va tinglovchilarga aniq tushunarli qilib taqdim etishni o'rgatadi.

3. Interaktiv o'yinlar va rolli o'yinlar:

- Rolli o'yinlar: O'quvchilarni turli holatlarda – masalan, restoranda buyurtma berish, savdo qilish yoki intervyu olish kabi real hayotdan olingan vaziyatlarda muloqot qilishga o'rgatish.
- Simulatsiyalar: O'quvchilarni o'zgaruvchan muloqot muhitlariga moslashishga va turli rollarda ishtirok etishga undash.

4. O'qish va tinglash mashqlari:

- O'quvchilarga tinglab o'tish, suhbatni qulay tarzda davom ettirish va savollar berish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu, shuningdek, o'z fikrini boshqa odamning nuqtai nazariga mos ravishda taklif qilishni o'rgatadi.

5. Dialoglar va suhbatlar:

- O'quvchilarga turli mavzularda va turli shakllarda suhbatlar olib borishni o'rgatish, ular o'z fikrlarini boshqalar bilan almashish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

6. Fikrlarni tahlil qilish va konstruktiv tanqid:

- O'quvchilarni o'zaro fikr almashishda tanqidiy yondoshuvni qo'llashga o'rgatish. Masalan, o'quvchi muhokama qilayotgan fikrni tanqid qilishda, undan qanday xatolarni tuzatish va yaxshilash mumkinligini ko'rsatish.

Darslarda og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun foydalaniladigan metodikalar:

1. Qisqacha muloqot va savollar berish:

- O'quvchilarga mavzu bo'yicha qisqacha savollar berish va shu savollar orqali muloqot qilishga rag'batlantirish.

2. Axborot almashish metodlari:

- O'quvchilarni ma'lumot almashishga, mulohaza yuritishga va fikr almashishga undash.

3. Kreativ vazifalar:

- O'quvchilarni biror voqeani yoki holatni tasvirlash, voqeani yangicha tarzda aytib berishga yoki ularni turli nuqtai nazardan qarashga rag'batlantirish.

4. O'quvchilarni kuzatuvchi sifatida ishlatish:

- O'quvchilarni jamoada ishlashda, o'zaro muloqotda bir-birini tinglash va fikr almashishda faol ishtirok etishga o'rgatish.

Yaxshi og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim omillar:

- Qayta aloqa (Feedback): O'qituvchi yoki guruh a'zolaridan olish mumkin bo'lgan konstruktiv fikrlar o'quvchilarning nutqini takomillash-tirishga yordam beradi.

- Keng qamrovli va samarali o'qitish: Darslar faqat biror til aspekti – grammatika yoki lug'atchaga yo'naltirilmaligi kerak, balki o'quvchi-larning muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi zarur.

- Talabalarni nutqni tahlil qilishga o'rgatish: Fikrlarni to'g'ri tahlil qilish va mantiqiy ravishda tuzish, suhbat davomida to'g'ri fikrlarni ajratib olish va rivojlantirish ko'nikmalarini oshirish.

O'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning kommunikativ ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi. Bu metodika o'quvchilarga fikrlarini aniq va lo'nda ifodalash, ijtimoiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish, fikr almashish va o'zaro muloqotda bo'lishni o'rgatishga qaratilgan. Shuningdek, og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda o'qituvchining konstruktiv fikr berishi va darslarni interaktiv shaklda olib borish muhim ahamiyatga ega.

O'quv jarayoni mobaynida o'quvchi-talabaning o'zaro bir-biriga bo'l-gan ta'siri odamlarning munosabatlari psixologiyaga ham asoslanadi. Bu orqali o'quvchi-talabaning bilimlari dialog, monolog faoliyati jarayonida amalga oshadi.

Bundan kelib chiqadiki, bu usullar o'quv jarayoni subyektlarining "tengdoshga" darajasidagi o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi, bunda o'qituvchi va o'quvchi-talaba ishtirokchi sifatida bir jamoaning bir qismi bo'ladi va ular bir maqsadga erishish uchun birgalikda ishlaydi.

Kommunikativ funktsiyalarga asoslangan interfaol o'qitish usullari 3 guruhga bo'linadi:

- 1) muhokama (dialog, guruh muhokamasi, hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va tahlil qilish);
- 2) o'yin (didaktik o'yinlar, ishbilarmon o'yinlar, rolli o'yinlar, tashkiliy va faoliyat usullari);
- 3) interfaol usullarning psixologik guruhi (sezgir va kommunikativ trening, empatiya).

O'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmasi tilni o'zlashtirish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bu ko'nikma orqali o'quvchilar o'z fikrlarini ravon va to'g'ri ifodalashni, suhbatchi bilan samimiy muloqot qilishni va tilni amalda qo'llashni o'rganadilar. Og'zaki nutq ko'nikmasi rivojlangan o'quvchilar nafaqat o'rgatilayotgan tilni yaxshi tushunadilar, balki uni erkin ifodalashga ham qodir bo'ladilar.

Og'zaki nutq ko'nikmasini rivojlantirish uchun o'qituvchilar quyidagi metodik asoslarni hisobga olishlari kerak:

-Kommunikativ yondashuv: Bu usul orqali o'quvchilar turli mavzular yuzasidan muloqot qilishga undaladi. Bu jarayon o'quvchilarni aktiv suhbatdoshga aylantirishga yordam beradi.

-Integrativ yondashuv: Til o'rgatishda faqat grammatik va lug'aviy bilimlar bilan cheklanmasdan, madaniyat va ijtimoiy hayotga doir element-larni ham o'rgatish o'quvchilarning og'zaki nutqini boyitadi.

-Imitatsion usul: Bu usul orqali o'quvchilar o'qituvchi yoki ona tilida so'zlashuvchilar nutqini taqlid qilib, to'g'ri talaffuz va intonatsiyani o'zlashtiradilar.

Interaktiv o'zaro ta'sirni o'rgatish ingliz tili darslarida hayotdan olingan o'quv materialidan foydalanishni talab qildi, bu to'g'ri tashkil etilgan sharoitda o'rganilayotgan tilda tabiiy muloqotni rivojlantirishga yordam berdi. Interaktiv o'zaro ta'sir holatlarini yaratish uchun talabalar har qanday vaziyatda o'zlarini tasavvur qilishlari kerak bo'ldi. Berilgan, topshiriqlar maqsadga muvofiq bo'ldi, ularning matni interaktiv o'zaro ta'sirga bo'lgan ehtiyojni o'z ichiga oldi. Bunday vazifalar shunday tuzilganki, ularni mustaqil

ravishda bajarish ham mumkin.

O'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmasini rivojlantirishda quyidagi metod va usullar samarali hisoblanadi:

- Rolli o'yinlar: O'quvchilar turli vaziyatlarga mos rol o'yinlarini o'ynash orqali og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu usul ular uchun qiziqarli bo'lib, ularga real hayotiy vaziyatlarga moslashish imkonini beradi.

- Juftlik va guruhlarda ishlash: Juftlik va guruhlar bilan ishlashda o'quvchilar bir-birlari bilan muloqot qilish, fikr almashish va turli mavzularda suhbat qurish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

- Savol-javob usuli: O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi savol-javoblar orqali o'quvchilar muloqot jarayonida ishtirok etishadi va savollarga javob berish orqali o'z fikrlarini ifodalaydilar.

- Prezentatsiya va hikoya qilish: Har bir o'quvchi o'ziga topshirilgan mavzu bo'yicha ma'lumot yig'ib, uni sinf oldida taqdim etadi yoki hikoya qiladi. Bu ularning ommaviy nutq ko'nikmalarini oshiradi.

Tilning asosiy funksiyasi bu madaniyatni yaratish, rivojlantirish, saqlash va uzatish vositasidir.

Ingliz va o'zbek tillarida og'zaki va yozma nutqning instruktiv diskurs matnlaridagi tabiiy o'zgarishlari - bu til va nutqning o'z-o'zini tartibga solish mexanizmlarining ijtimoiy voqelikdagi o'zgarishlarga bo'lgan munosabatini ifodalab keladi. O'z-o'zidan og'zaki nutqda yuz bergan har qanday o'zgarish yozma nutqqa ta'sir etadi. Vilgelm fon Gumboldt o'z asarlarida bu haqda shunday dedi: *"Turli tillar bir xil narsaning turli xil belgilari emas, balki uning turli xil*

*qarashlaridir"*³⁹. Shunday ekan, belgi-langgan davr mobaynida ko'rsatmalarining nutqi ilmiy-texnik taraqqiyotning rivojlanishi va rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tish natijasida shunday o'zgarishlarga uchradi. Instruktiv diskursdagi sun'iy o'zgarishlar qasddan qilingan va til hamda nutq me'yorlarini modellashtirishdan iborat. Bunday modellashtirish jamiyatning o'zini o'zi boshqarish mexanizm-laridan reaksiyani keltirib chiqaradi va shu bilan iste'molchilar jamoasining ijtimoiy xulq-atvori va ongi me'yorlarini o'zgartiradi. Til va nutq me'yor-larining sun'iy o'zgarishi yuqori texnologiyali qurilmalar uchun ko'rsatma matnlarida qayd etilgan, ularni ishlab chiqarish mexanizmlarida va korporatsiya mahsulotlarini iste'molchilar jamoasida talqin qilish me'yor-larida aks ettirilgan.

Instruktiv nutq ishtirokchilari muloqotga kirishuvchi va muayyan kommunikativ rollarni bajaradigan muayyan ijtimoiy guruh vakillaridir. Ko'rsatma beruvchi nutqning institutsional muhiti kommunikantlarning asosiy tengsizligidan iborat: professional (agent) – professional bo'lmagan (mijoz) munosabati. Agent sifatida davlat instituti (ishlab chiqaruvchi, korporatsiya) vakillari ko'rsatma matnini tashkil etuvchi noaniq, jamoaviy motivatsiya manbai bo'lishi mumkin. Buyurtmachi ma'lum bir maishiy texnika haqida ma'lumot izlayotgan ko'rsatma foydalanuvchisi. Biroq, muloqot professionaldan professionalgacha ham bo'lishi mumkin. Masalan, foydalanish yo'riqnomasida "Texnik spetsifikatsiyalar" bandidagi ma'lumotlar, ehtimol, mutaxassis uchun mo'ljallangan, chunki u ilmiy va texnik atamalarni o'z ichiga oladi. Demak, instruktiv diskursdagi adresat

³⁹ Vilgelm fon Gumboldt Til va madaniyat falsafasi. - M.: Taraqqiyot, 2015 yil. 62-b.

murakkab hodisadir. Sayohatchilar uchun yo'riqnomada muallif, qoida tariqasida, sayohat tajribasiga ega, mamlakatda bo'lgan va nima haqida yozayotganini biladigan shaxsdir.

Yo'l-yo'riqli nutqning xronotopi – bu ishbilarmonlik aloqasi sohasi bo'lib, unda muallif va foydalanuvchi ko'rsatmaning yozma matni orqali o'zaro ta'sir qiladi. Muloqot yozma matndagi dialog orqali amalga oshiriladi, ko'pincha muloqot ishtirokchilarining fikr-mulohazalari yo'qligi bilan, barcha nuqtai nazarlar (semantik pozitsiyalar) bir shaxs (muallif) tomonidan ifodalangan bo'lsa, yoki qabul qiluvchining reaksiyasini bashorat qilganda yoki turli nuqtai nazarlarni o'zaro bog'lanishida yuzaga keladi. Haqiqatda monolog aloqa taassurotlari yaratiladi, lekin aslida dialogik munosabatlar matnda amalga oshiriladi.

Ko'rsatma beruvchi nutqning maqsadi ma'lumotni yetkazish va muayyan vaziyatda harakatlarni belgilashdir. Bizning holatda, ko'rsatma muallifining maqsadi boshqa rejadagi mojarolar va muammolarga olib kelishi mumkin bo'lgan xatolarning oldini olish uchun o'z tajribasini uzatishdir.

O'rgatuvchi nutqning qadriyatlari xavfsiz qulay sayohat bilan belgilanadi. Ushbu qadriyatlar instruktiv diskurs so'zlovchilarining xabarlar va bayonotlarida shakllantiriladi va imperativ jumlar, iboralar va so'zlar shaklida ifodalanadi, buaniq harakatlarni bajarish zarurligini ko'rsatadi, ularning bajarilmasligini nojo'ya ta'sirlar bilan rag'batlantiradi. Asosiy strategiyalar instruktiv diskursning maqsadlari bilan belgilanadi: ma'lumot va motivatsiya. Ushbu strategiyalardan foydalanish qabul qiluvchining kerakli reaksiyasini qo'zg'atish va uni

tegishli harakatlarni bajarishga undash niyati bilan bog'liq.

An'anaviy ko'rsatmalar bilan taqqoslaganda, zamonaviy ko'rsatma matnlari, an'anaviy matnlarning mavjud bo'lishining to'rt turidan tashqari (qo'llanma, eslatma, qurilmadagi yozuv, diagramma), yana olti turdagi shakllar (audio / video ko'rsatmalari) bilan ifodalanadi, interaktiv ko'rsatmalar, asboblarga bo'yicha maslahatlar, gipermatnli bilimlar bazasi, giper-matnli onlayn resurs, elektron hujjat). O'zgarishlar instruktiv diskurslarning lingvistik timsollari (uslubiy xususiyatlari) ko'rinishida o'z aksini topdi: zamonaviy matnlar an'anaviy ko'rsatmalarni ilmiy - uslubiy uslubidan uzoqlashib, ommabop ilmiy va ilmiy ish uslubiga yaqinlashadi. Rivojlanishning hozirgi bosqichidagi ko'rsatma matnlarining kommunikativ xarakteristikasi, shaxsiyatga yo'naltirilgan muloqot xususiyatlarining institutsional xarakterdagi ko'rsatmalar nutqining maqomiga yo'naltirilgan muloqotga kiritilganidan dalolat beradi.

Aloqa strategiyasi foydalanuvchini asosiy ma'lumotlar bilan ta'minlashdan iborat. Ushbu strategiya argumentatsiya (manipulyatsiya), uning e'tiborini jalb qilish uchun foydalanuvchining yangi obyekt haqida ilgari shakllangan g'oyasini yaratish yoki sozlash kabi taktikalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Mamlakatning tavsifi, diqqatga sazovor joylari, xulq-atvori, taomlari haqida ma'lumot qabul qiluvchini xabardor qilish va shu bilan uning xatti-harakatlariga ta'sir qilish uchun mo'ljallangan.

O'rgatuvchi nutqning materiali (mavzusi) maqsadlari jihatidan bir xil bo'lgan janrlari bilan mos keladi. O'rgatuvchi nutq mualliflar tomonidan hajmi (bir so'zli reklamalar, ko'rsatgichlar, foydalanish

ko'rsatmalari matnlari), janr (ish /foydalanuvchi ko'rsatmalari, reklama, kompaniya nutqi, oshpazlik retsepti) bo'yicha ajratilgan juda ko'p turli xil janrlarni o'z ichiga oladi, o'quv qo'llanma, uslubiy ko'rsatmalar va boshqalar) va funksional uslub (ilmiy, kundalik, badiiy, rasmiy, huquqiy, siyosiy, tijorat va boshqalar).

Instruktiv nutqdagi pretsedent (madaniy) matnlar uning tavsifi uchun tizim hosil qiluvchi xususiyat emas. Bu, birinchi navbatda, bu turdagi nutq-ning madaniyatlararo xarakterga ega ekanligi bilan bog'liq. Globallashuv jarayoni ko'rsatmalar matnlarining taxminan bir xil tarzda shakllanishiga yordam berdi: turli tillar yordamida tildan tilga o'tadigan "doimiy" – mavhum, sun'iy kommunikativ harakatlar tizimi shakllandi.

Institutsional aloqaning o'ziga xos shakllariga ko'rsatma beruvchi o'zaro ta'sir ishtirokchilarining kommunikativ o'zaro ta'siri, jo'natuvchi va qabul qiluvchi uchun ma'lum bir ma'lumotni yuborishga bo'lgan shaxsiy munosabatlarini ifodalashda, bunday ma'lumotlarni real qo'llash jarayo-nining holati va shartlariga tegishli bo'lishi mumkin. Lingvistik mulo-qotning bir turi bo'lib, tipik, ramka modeliga qurilgan, boshqa tabiat va maqsadli kommunikativ harakatlarda qo'llanildi.

Ma'ruzachining ko'rsatma beruvchi o'zaro ta'sir holatidagi faoliyati umumiy faoliyat turi - tartibga solish faoliyatining elementi sifatida kiradi va professional muloqot sharoitida muammolarni hal qilishga qaratilgan aniq harakatlar shaklida uning operatsion bo'linmalari bilan tizimli ravishda bog'lanadi. Ushbu faoliyat turlarining nisbati o'quv faoliyati subyektlari – "tashkilotchi" va

"ijrochi" rolining o'ziga xos "repertuarida" namoyon bo'lib, ularning nutqiy o'zaro ta'sir jarayonida o'zaro ta'siri dinamikasini aks ettirdi.

Kommunikativ faoliyatning tartibga solish xususiyati "tartibga solish usuli" tarkibiy xususiyati darajasida kasbiy aloqa (o'zaro ta'sir) sharoitida sheriklarning nutq namoyon bo'lishining (harakatlarining) funksional va semantik dominantini belgilaydi. Bundan tashqari, interaktiv faoliyatning tartibga soluvchi jihati ko'rsatmali muloqot ishtirokchilari tomonidan qo'llaniladigan kommunikativ shakllanishlar (ko'rsatma massivi yoki qoidalar to'plami ko'rinishidagi nutq shakllari) makro va mikrotuzil-malarining ma'lum bir kanonizatsiyasi va ritualizmini belgilaydi.

Shubhasiz, tartibga solish aspektidagi "tashkilotchi"ning rol xususiyatlari "tashkilotchi" rolini bajaradigan shaxsdagi "boshqaruv"ning pragmatik dominantini bilan bog'liq va yangi semantik xususiyatlar – "instruktivlik"ga ega bo'ladi. Kommunikativ faoliyat tarkibida ko'rsatilgan belgilar kommunikativ nutq shakllanishining konseptual asosini ko'rsatadi, bu esa qabul qiluvchining xatti- harakatining ("ijrochi" vazifasini bajaradigan sherik) unga ma'lum bir nutq normasini "qo'yish" orqali sabab bo'lish modelini yuzaga keltiradi ("ijrochi" rolini o'ynaydi).

Aloqa sohasi sifatida ko'rsatma beruvchi o'zaro ta'sirning o'ziga xosligi, aloqaning boshqa sohalaridan farqli o'laroq, ma'lum bir vaziyat-ning maqsad va vazifalariga muvofiq professional muloqot ishtirokchilari tomonidan bajarilishi kerak bo'lgan rol repertuarlari to'plamida eng aniq namoyon bo'ladi. Dialogik o'zaro ta'sir ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarning eng xarakterli chizig'i

asosiy rol pozitsiyalari chizig'idir: "tashkilotchi" – "tashabbuschi" – "o'qituvchi" va "ijrochi". Shuni ta'kidlash kerakki, "tashkilotchi-instruktor"ning roli o'ziga xosligi uning "kauzator" sifatidagi tartibga solish faoliyati bilan bevosita bog'liq, ya'ni professional muloqot sharoitida interaktivlik o'zaro ta'sir yo'nalishini belgilaydigan va ibratli muloqotda hamkorlar o'rtasidagi interaktiv qadamlar uchun boshlang'ich nuqtani tayinlaydigan yoki belgilaydigan manba hisoblanadi.

O'qituvchi o'quvchilarni ruhlantirishi, ularga motivatsiya berishi va noto'g'ri talaffuz yoki grammatik xatolarni sabr bilan to'g'rilashi kerak. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarga muloqotda keng qo'llaniladigan ibora va so'z birikmalarini o'rgatib borishi ham zarur. Kauzatorning roli o'zaro ta'sirning umumiy global maqsadini aniqlaydigan shaxs ekanligini taxmin qiladi. Sabab beruvchi o'zining interfaol qadamini qo'yib, bevosita qabul qiluvchining xatti-harakatining sababini modelini o'rnatadi.

Instruktiv nutq harakatlarining tuzilishini tavsiflashda uning quyidagi asosiy parametrlarini hisobga olish kerak, xususan:

- 1) tekshirilayotgan kommunikativ harakatning asosiy maqsadi va kutilayotgan natijaviy ta'siri;
- 2) ushbu tipik o'zaro ta'sirdagi ishtirokchilarning rol repertuari va ularning holati ko'rsatkichlari;
- 3) o'rganilayotgan kommunikativ aktning o'zgarmas formulasi, bu aktuallashtirilgan ramka tuzilishini amalga oshirish uchun funksional shartlar va ushbu aktga xos bo'lgan illokatsion potentsial va kuchning nisbati natijasidir;

4) dialogik o'zaro ta'sir jarayonida ushbu kommunikativ aktning paydo bo'lishi shartlari;

5) tekshirilayotgan kommunikativ harakatga xos bo'lgan strategiyalar to'plami;

6) asosiy maqsadni amalga oshirishning umumiy rejasi;

7) qiziqishning kommunikativ akti turlarining tipologiyasi, shuningdek, uning nutqni ifodalash shakllari va shu maqsadda foydalaniladigan lingvistikvositalarning yig'indisi.

Instruktiv diskursning rivojlanishi til va jamiyatning tabiiy (avtonom) ishlash mexanizmlari, til, nutq va jamiyatning intra va supradan oldingi konvensiyalari, shuningdek tashqi omillarning kombinatsiyasi bilan belgi-lanadi. Ular jtimoiy va lingvistik tartibga solish mexanizmlariga sun'iy ta'sir ko'rsatadi. Quvvat institutlari (davlat, korporatsiya) ko'rsatma matnlarida iste'molchilar jamiyatining mafkuraviy va madaniy me'yorlarini modellash tiradi. An'anaviy matnlar bilan taqqoslaganda, zamonaviy yo'riqnomalarga transmilliy korporatsiyalar ko'proq ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy instruktiv diskurs matnlari bir qator ekstralingvistik (matnni avtomatik qayta ishlashga tayyorligi, korporativ uslub, madaniyat qoidalari) va lingvistik maqsadlarga (terminologiyada, formulalarda bir xillik va noaniqlik) ega bo'lib, ularga til ustidan qasddan nazorat qilish orqali erishiladi.

Instruktiv diskursning qo'llanilishi turli sohalarda uchraydi va uning ingliz va o'zbek tillarida ifodalanishini o'rganish ushbu millat vakillarining madaniyati, psixologiyasi, ijtimoiy ahamiyatini yoritib berishda xizmat qiladi.

Til sohasida chet tilini kommunikativ metodika bilan o'qitishdan maqsad nutq vaziyati doirasida chet tilida muloqotni og'zaki va yozma shaklda o'rgatishdir.

Ma'lumki, og'zaki nutq muloqotining usuli - bu nutq. Maktabda nutqqa o'rgatishdan maqsad o'quvchilarda turli vaziyatlarda og'zaki muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat.

Ijodiy faoliyat ijodiy xususiyatga ega bo'lgan faoliyat jarayonida rivojlanadi, bu o'quvchilarni o'rganishga va hayratga solishga, nostandart vaziyatlarda yechim topishga majbur qiladi.

Agar o'quvchi-talaba gapirishni, o'qishni, chet tilidagi nutqni eshitishni, yangi narsalarni o'rganishni yaxshi ko'rsa, unda "chet tili" faniga qiziqish borligini aytishimiz mumkin va ma'lum bir muvaffaqiyatga erishish uchun sharoitlar yaratilgan.

Ingliz tilini bilishdan tashqari, o'quvchi-talabalar o'zlarining shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish, kelajakdagi kasbiy faoliyati va kundalik hayotda boshqa odamlar bilan muloqot qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quvchilar o'z nutq ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantirish uchun turli audio va video materiallardan foydalansa, foydali bo'ladi. Bundan tashqari, o'zlarini ovozga yozib, keyinroq tinglab, o'z nutqlaridagi xatolarni aniqlash va to'g'rilash imkoniyatiga ega bo'lishlari ham zarur. O'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmasini rivojlantirish uchun metodik yondashuvlarni turli xil metodlar bilan uyg'unlashtirish muhimdir. Bu jarayon o'quvchilarga faqat tilni o'rganishda emas, balki ularni kelajakda muvaffaqiyatli muloqot qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishga ham yordam beradi. Shu

orqali ularning bilim olish jarayoni yanada samarali kechadi va mustahkam natijaga olib keladi. O'quvchi va talabalarni og'zaki nutqini klaster yondashuviga asoslanib, ularning nutq ko'nikmalarini takomillashtirish muhim rol o'ynaydi. Klasterlash metodikasi o'quvchilarga fikrlarini samarali, aniq va tizimli ravishda ifodalash imkoniyatini beradi. Bu jarayon, shuningdek, jamoada ishlash, kreativ fikrlash va muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Natijada, o'quvchilar yoki talabalar nafaqat o'z nutqini rivojlantiradi, balki ilmiy va ijodiy yondashuvni o'rganadilar.

2.3. Ingliz tilini o'qitishda klaster yondashuviga asoslangan modulli tizimi

Uzluksiz ta'lim tizimida belgilangan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda o'qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni tarbiyalash - Respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integrasiyalashuviga yo'nal-tirilgan tizim yaratishda muhim ahamiyatga egadir. Bu o'rinda ta'lim bosqichlariga mos holda chet tilini o'qitish mezonlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. So'nggi yillari ta'lim texnologiyalari bozorida ingliz tilini o'qitishda juda ko'p takliflar mavjudligini inobatga olsak, bu o'rinda umume'tirof etilgan Yevropa Kengashining "Chet tilini bilishning umu-mevropa kompetensiyalari: o'rganish, o'rgatish va baholash" (CEFR) talablariga tayangan holda ishlab chiqish - ko'pchilik mutaxassislarining diqqat e'tiboridadir.

Tadqiqotimiz ingliz tilini klasterli yondashuvlar asosida o'qitishda modulli tizimga asoslandi. texnologiya asos qilib olindi. Modulli o'qitish-ning hozirgi zamon nazariyasi va amaliyotida ikki xil yondashuvi bo'lib, ular:

- fan bo'yicha faoliyat yondashuvi;
- tizimli faoliyat yondashuvi.

Bu yondashuvlar doirasida modul asosida mutaxassislar tayyorlashning bir qator konsepsiyalari zahirida faoliyat yondashuvi yotadi va bu nuqtai nazardan, o'qitish jarayoni to'raligicha yoki muayyan fan doirasida, modulli ta'lim mazmuniga muvofiq kasbiy faoliyat elementlarini o'quvchi tomondan ketma-ket o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'ladi.

O'qitishning modulli texnologiyasi, o'qitishning qabul qilingan tamoyillariga muvofiq ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. Modulli o'qitish texnologiyasining tamoyillari quyidagilardan iborat:

- faoliyatlik tamoyili;
- tenglik, teng huquqlik tamoyili;
- tizimli kvantlash tamoyili;
- motivatsiya (qiziqishni uyg'otish) tamoyili; modullik tamoyili;
- muammolik tamoyili;
- kognitiv vizuallik (ko'z bilan kuzatiladigan) tamoyil;
- xatoliklarga tayanish tamoyili;
- o'quv vaqtini tejash tamoyili;
- texnologik tamoyili;
- uzviylik tamoyilidir.

Modulga asoslangan tizimli o'qitish negizida quyidagi maqsadlar ko'zlandi:

- o'qitishning (fanlar orasida va fanning ichida) uzluksizligini ta'minlash;
- o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish uchun yetarli sharoit yaratish; o'qitishni jadallashtirish;
- fanni samarali o'zlashtirishga erishish.

Shunga ko'ra, tajriba-sinov ishlarimiz bo'yicha shakllantirilgan modulli tizimda qayd qilingan tamoyillar va modulga asoslangan tizimli o'qitish asos qilib olindi.

Yaqin o'tmishda ingliz tilini o'qitishda asosan grammatikaga e'tibor berilar edi. O'qish va matnlar tarjimasiga, ba'zan esa bir xillikni biroz bo'lsada jonlantirish uchun "topik"larni yod olish hamda diktant yozishga juda ko'p vaqt ajratilardi va mazkur jarayon mashaqqatli mehnatni talab etardi. Bugun til bozorida asosiy taklif iste'molchining talabiga qarab shakllantirilmoqda. Lingvistika va xorij tillarini o'qitish metodikasi bo'yi-cha mutaxassislar fikricha, bugungi kunda tilni o'qitish funkcionnallashib, integrasiya jarayonlarining kuchayishi natijasida xorij tillari, xususan, ingliz tilini o'rganish yanada dolzarblashdi.

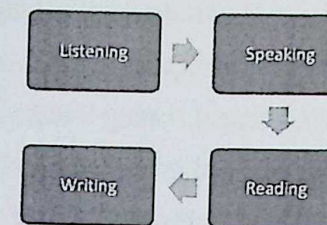
Yuqorida qayd etilganidek, hozirda ingliz tilini o'rganayotgan o'quvchi-talabalarga bir necha metodlar taklif etilmoqda. Ulardan biri – fundamental metoddir. U kamida 2-3 yillik o'qishni, grammatikani chuqur o'rganishni taqozo etadi. Ushbu metod, asosan, professional tarjimonlarni tayyorlashda qo'l kelib, o'qish yakunida o'quvchi-talabalar dunyoga "native speaker", ya'ni til egasining

(tashuvchisining) ko'zi bilan qarashga erishadilar. Uning asosida til real va to'liq muloqot vositasi sifatida o'rganiladi. Hozirda fundamental metod o'z maqsadini o'zgartirmagan, ammo boshqa ko'plab metodlar aynan fundamental metod bilan raqobat maydoniga chiqishgan. Ana shulardan biri – lingvosotsiomadaniy metoddir. Mazkur metod tilni ijtimoiy va madaniy muhitda o'rganishni taqozo etadi.

Ingliz tilini klasterli yondashuvlar asosida o'rgatish bo'yicha olib borgan tadqiqotimizda esa o'rta maktab va oliy ta'limda har bir mutaxassislik yo'nalishlariga mos holda yaratilgan dasturlar asosida o'rgatish bilan tavsiflanadi.

Tadqiqotimiz davomida umumiy o'rta maktab o'quvchilari hamda oliy ta'lim talabalariga ingliz tilini o'qitish modulli tizimda 5 ta bosqichga asoslandi. Ushbu modulli tizimga asoslangan 5 ta bosqich mazmunan ta'lim yo'nalishi o'quv rejasi bo'yicha o'qitiladigan fan dasturlarini o'rganish asosida ishlab chiqildi. Bunda xorijiy tilni mutaxassislikka mos holda o'rganishga bo'lgan ehtiyoj tahlili natijalariga (needs analysis) hamda bo'lajak mutaxassislar bajara olishi (can-do statements) mumkin bo'lgan mashqlar yaratildi. Bu ingliz tilida talab etiladigan ijtimoiy muloqot qilish, professional va ilmiy ko'nikmalarni qamrab oladi va quyidagi tizim asosida shakllantirildi (2.4-rasmga qarang):

2.2-rasm. Til ko'nikmalarini shakllantirish tizimi

Shunga ko'ra modulli tizim ingliz tilida muloqot qilish (Communicating), mutaxassislik bo'yicha manbalarni ingliz tilida ta'riflash (Describe resources of speciality), mutaxassisligi bo'yicha fikrini ayta olish va taqdimot qilish (Presentation), xorijiy manbalarni o'zlashtira olish va dunyoqarashini kengaytirish (Developing worldview), sohadagi yangiliklar va texnologiyalar haqida ingliz tilida ma'lumotlar berish (Provide information) kabi jihatlarga ega bo'lishi nazarda tutildi.

2.2-jadval

Ingliz tilini o'qitishning modulli bosqichlari

Module number	Modules (General themes)	Hours
	Communicating	30
	Describe resources of speciality	30
	Presentation	30
	Developing worldview	30
	Provide information	30
Total:		150

Bu ketma-ketlikda modulli o'qitish klasterli yondashuvlarga asoslandi. Ushbu klasterli yondashuvga asoslangan ingliz tilini o'qitish tizimining asosiy maqsadi o'quvchi-talabalarga ingliz tilini kasbiy sohasiga mos holda o'rgatishdan iborat bo'ldi.

Ushbu klasterli yondashuvlarga asoslangan holda ingliz tilini o'qitishdan ko'zlangan maqsad CEFR (Common European Framework of Reference) ning B2 darajasi hisoblanadi. Respublikamizda ingliz tilini o'qitish maktabgacha ta'lim muassasasidan boshlab o'qitilishi belgilab qo'yilgan. Oliy ta'lim muassasalariga qabul qilinadigan talaba ingliz tili darajasi CEFR bo'yicha B1 darajasi etib ko'rsatigan bo'lsada, shunga qaramasdan, ko'plab o'quvchilar Oliy ta'lim muassasalariga ingliz tilining nisbatan past darajasi bilan kelishadi. Shunga ko'ra, birinchi moduldagi ko'plab vazifalar A2 darajasida berilgan. Ushbu klasterli yondashuvga asoslangan ingliz tilini o'qitish tizimi tilni rivojlantirishga qaratilgan, ammo ba'zida til bilish va kasbiy malakalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mavjud.

Modul tizimida ingliz tilini klasterli yondashuvlar asosida o'qitishning asosiy maqsadi talabani xorijiy tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishini paydo qilish va mutaxassisligi bo'yicha xalqaro miqyosdagi dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirishdan iborat. Bunda xorijiy tilni o'rganuvchi o'quvchi-talabaning qiziqishini paydo qiluvchi asosiy mezonlardan biri juft yoki guruh bo'lib ishlash, fikr almashuv faoliyatini rag'batlantirishdir. Bu usul ko'pincha interfaol usul yoki metod deb ham yuritiladi. Didaktikada metod o'qituvchining o'quvchi-talabalar bilan ish olib borish usuli sifatida izohlanadi. Ular materialni og'zaki aytib berish (hikoya qilish, tushuntirish, ma'ruza), darslik bilan ishlash, laboratoriya ishlarini bajarish, mashqlar, ijodiy ishlar va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Interfaol usullar-o'qituvchining o'quvchi-o'quvchi bilan,

talabaning talaba bilan, ta'lim jarayonining barcha subyektlari bilan faol o'zaro fikr almashuvlarini ko'zda tutadi. Interfaollik multimediali vositalar orqali ham tashkil qilinishi mumkin. Interfaollik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ta'lim jarayoni shunchalik natijali bo'ladi.

Bugungi kunda xorijiy tillarni egallashda ko'plab metodlar, usullar, va yondashuvlar taqdim etilgan. Hozirgi zamon chet tillar o'qitish metodi-kasida *ta'lim metodlari* tushunchasi bo'lajak o'qituvchining muayyan mavzu bo'yicha til o'rganuvchilar o'quv faoliyatini tashkil etish va boshqa-rishdagi, bilimlarni optimal o'zlashtirishga yo'naltirilgan faoliyatining konseptual qoidalari ma'nosida qo'llaniladi.

Ta'lim usuli deyilganda esa, belgilangan ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlovchi o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning hamkorlikdagi o'quv faoliyatini tashkil qilish va boshqarishning umumiy yo'llari tushuniladi.

Ta'limni *innovatsion yondashuv* asosida tashkil etish – ilm-fan va ishlab chiqarishni integratsiyalashtirish, ta'limda zamonaviy texnologiya-lardan foydalanish, o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar asosida amalga oshirilishi nazarda tutiladi.

Keltirilgan ma'lumotlarni inobatga olgan holda, xorijiy tillarni o'qitishda *klasterli yondashuv* – o'quvchi-talabalarga ingliz tilini o'qitishni kasbga yo'naltirilganlik va mutaxassislikka mos holda tashkil etishdir. Bu bo'lajak mutaxassisni o'zining faniga hamda xorijiy tillarni egallashga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga xizmat qiladi va hukumatimiz qo'ygan talablarini ya'ni, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash tizimida asosiy rol o'ynaydi.

Bugungi kunda xorijiy tillarni o'qitishda keng foydalaniladigan klaster metodining klasterli yondashuvdan farqi shuki, klasterli yondashuv shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosidagi o'qitish texnologiyasi hisoblanib, o'z tarkibiga metodlar, usullar, muammoli o'qitish, modulli o'qitish tizimini qamrab oladi. Klaster metodi esa, ushbu yondashuvda keng qo'llaniladigan, til o'rganuvchilarni mantiqiy fikrlash, umumfikrlash doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga qaratilgan usuldir.

A.K. Ko'chiboev⁴⁰, E.N.Solovova⁴¹, A.V. Konisheva⁴², I.L. Bim⁴³ kabi olimlarning turli metodlar to'g'risidagi fikrlarini o'rganib chiqib, quyidagi usullar tanlab olindi va keltirilgan 5 ta modul bo'yicha o'quvchi-talabalarga ingliz tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishini paydo qilish va mutaxassisliklariga mos holda o'qitish bo'yicha hamkorlikdagi faoliyatini tashkil qilish turlari va o'quv faoliyati natijalarini hisobga olish nuqtai nazaridan to'rt guruhga ajratildi:

1) ingliz tilini o'rganish davomida hosil bo'lgan dastlabki tushunchalarni o'zlashtirishni ta'minlovchi usullar;

2) xotirada qolgan bilimlarni, mutaxassisligiga mos o'rganilgan so'z va tushunchalarni amaliyotda qo'llashga yo'naltirilgan, bilim va ko'nik-malarni ta'minlovchi usullar;

3) o'zlashtirilgan bilimlarni muhokama qilishga, qisman

⁴⁰ Ko'chiboev A.K. Xorijiy tillarga o'rgatishning kommunikativ metodikasi. Samarqand – 2010. 70-77b.

⁴¹ Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам // Базовый курс лекций: пособие для студентов педвузов и учителей / Е.Н.Солова. – М.: АСТ Астрель, 2006.-239с.

⁴² Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку: учебник. / А.В. Конышева – 2-е изд., стереотипное. – Мн: ТетраСистемс, 2004. -176с.

⁴³ Siminov A.V. Universitetda ta'lim klasterlari va innovatsion ta'lim. Monografiya. - Qozon: Maktab, 2010.- 102b.

izlanishga yo'naltirilgan, o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni qo'llashni ta'minlovchi usullar;

4) o'zlashtirilgan bilimlarni erkin nutq vaziyatlarida qo'llashni ta'minlovchi usullar.

Tanlangan ta'lim yo'nalishlarida ingliz tilini o'qitish jarayonida olib borilgan tajribalar natijalari asosida har bir guruh uchun alohida usullar tanlandi va ularni xorijiy tillarni o'rganishda foydalanish uchun tavsiya etildi.

Monologik usul. Usulning asosiy vazifasi – so'z va iboralar to'g'ri-sida tushunchalar berish hamda ulardan og'zaki nutqlarda foydalanishga o'rgatish. Ingliz tilini o'rgatish uchun tanlangan guruhlarda ushbu usul samaradorlik ko'rsatkichlariga ko'ra ijobiy natijalar berdi.

Monologik usul, adabiyot va teatrdan, shuningdek, psixologiya va falsafada ishlatiladigan usul bo'lib, bu o'z fikrini, hissiyotlarini yoki qarashlarini bir kishining o'zi orqali ifodalashni anglatadi. Monologda faqat bitta shaxs o'z fikrlarini yoki his-tuyg'ularini ochib beradi, boshqalarga murojaat qilmasdan yoki javob olishmasdan. Bu usul ko'pincha shaxsiy mushohada, ichki konfliktlar yoki chuqur fikr-mulohazalarni ifodalashda ishlatiladi. Monologik usulning xususiyatlari:

- Shaxsiy ifoda: Monologik usulda faqat bir kishining fikrlari va his-tuyg'ulari aks ettiriladi. Bu o'sha shaxsning ichki dunyosini ochib beradi.

- Ichki konfliktlar: Monologda ichki fikrlar, qarama-qarshiliklar, va mushohadalar ko'pincha muhim rol o'ynaydi. Bunday monologlar

persona-jning o'z ichidagi muammolarni keltirib chiqaradi va buni baholashni ta'minlaydi.

-Ko'proq tasavvur: Monologik usulda tasvir, tafsilotlar va fikrlarni aniq ifodalash talab etiladi. Buning yordamida auditoriya yoki o'quvchi personajning ruhiy holatiga chuqurroq kirib boradi.

-Sizni o'zingizga qarata biror hikoya qilish: Monologik usulda shaxs o'zini ifodalashda turli xil usullarni, masalan, o'ziga qarata suhbatlar yoki o'z his-tuyg'ularini ochiq aytish kabi usullarni qo'llaydi.

Monologik usul adabiyotda, teatrd va psixologiyada juda muhim rol o'ynaydi, chunki u o'z ichki dunyosini, fikrlarni va his-tuyg'ularni chuqurroq ifodalashga imkon beradi.

Hikoya usuli. Bu mashg'ulotlarda qo'llaniluvchi universal usuldir. Ushbu usul tajribalar olib borilgan guruhlarda voqea, hodisa, o'quv materia-liga oid tushunchalar so'z va harakatlar bilan ta'sirchan xabar berish yoki hikoya qilish bilan amalga oshirildi. Bu o'quvchi-talabalarning qiziqishini paydo qilishga sabab bo'ldi.

Ingliz tilida og'zaki nutqni o'rganishning hikoya usuli – bu so'zlashuvni tabiiy va samarali qilish uchun juda foydali bir yondashuvdir. Bu usul, talabaga yangi so'zlarni, iboralarni va grammatika qoidalarini o'zlash-tirishda yordam beradi, chunki hikoyalar odatda ma'lum bir kontekstda va vaziyatlarda bo'ladi. Bu usul orqali ingliz tilini o'rganishning bir necha afzalliklari mavjud:

1. Hikoyalar orqali tilni o'rganish:

Hikoyalar, tilni o'rganishning tabiiy va qiziqarli usulidir. Ingliz tilidagi oddiy va qisqa hikoyalarni o'qish va tinglash orqali yangi

so'zlar va grammatikani o'rganish mumkin. Hikoyalarni eshitib yoki o'qib, so'zlashuv va tinglash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Tinglash va tushunish:

Hikoya eshitib yoki o'qish orqali yangi iboralar va gap tuzilmalarini eslab qolish osonlashadi. Bu orqali og'zaki nutqdagi talaffuz va ritmni yaxshilash mumkin.

3. Grammatikani o'rganish:

Hikoyalar grammatik qoidalarni real kontekstda qanday ishlatilishini ko'rsatadi. Masalan, o'zbek tilidagi so'zlarning tahlilini o'rganishda foydalanadiganidek, ingliz tilidagi hikoyalarda ham fe'l va so'z turkumlarining qanday ishlashini o'rganish mumkin.

4. So'z boyligini oshirish: Hikoyalar o'rgangan tilni turli kontekstlarda ishlatishga yordam beradi. Bu esa so'z boyligini oshirish va ko'proq so'zlarni yodlashga imkon beradi.

5. Interaktiv usul: Og'zaki nutqni rivojlantirishda hikoya usuli o'rgatishda interaktiv bo'lishi mumkin. Talaba hikoyani yaratishda qatnashishi, o'z hikoyalarini aytishi yoki kichik guruhlarda hikoya qilish orqali ingliz tilida gapirishni o'rganadi.

Hikoya qilishda quyidagi qadamlar yordam berishi mumkin:

Oddiy bir voqeani boshlang. Masalan, "Bir kuni men do'stlarim bilan parkda edim..." (One day, I was in the park with my friends...).

1. Hikoya davom ettirish: Har bir detalni o'ylab, oddiy, lekin aniq jumlar qurishga harakat qiling. Masalan: "Bir odam keldi va bizni salomlashdi" (A man came and greeted us).

2. Tugatish: Hikoyaning yakunini qilish. Masalan: "Keyin biz u bilan birga kofe ichdik va juda yaxshi vaqt o'tkazdik" (Then we had coffee with him and had a great time).

3. Hikoyaning takrorlanishi: O'rgangan so'z va iboralarni muntazam ravishda takrorlash, ularni yangi kontekstlarda ishlatishga yordam beradi.

4. Savollar bilan ishlash: Hikoya so'ngida qisqa savollar berish yoki hikoya bo'yicha mulohaza yuritish orqali nutqni yanada rivojlantirish mumkin

2. Yo'riqnoma berish usuli. Yo'riqnoma o'quvchi-talabalarga berilgan vazifalarni qanday takrorlash va esda qolishi uchun qanaqa harakatlarni amalga oshirish kabi topshiriqlar bilan ifodalandi. Bunday yo'riqnomalar o'quvchi-talabalarning kundalik o'quv faoliyatlariga asoslangan holda berilganligi sababli berilgan vazifalarni 80-85% ga bajarilishi bilan ijobiy xulosalar hosil qilindi. Yo'riqnoma berish quyidagi maqsadlarda amalga oshiriladi:

- o'quvchi-talabalarga bajariladigan vazifalar bo'yicha yakuniy natijaga erishish yo'llarini ko'rsatish;
- topshiriqni bajarish qoidasini va bu jarayondagi tizimlilikni, alohida harakatlar va usullar bilan tushuntirish;
- topshiriqni bajarishda ro'y beradigan qiyinchiliklar va xatoliklarni oldindan ko'rsatish;
- topshiriqni bajarishga qiynalayotgan o'quvchi-talabalar faoliyatini to'g'rilash;
- har bir o'quvchi-talaba ishini nazorat qilib borish;
- topshiriqning boshqa turlarini bajarish jarayonida o'quvchi

o'quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil qilish.

Olib borilgan tajribalar davomida yo'riqnoma og'zaki, yozma, ko'rgazmali va aralash shakllarda berib borilishi tavsiya etildi.

1. Listening Practice (Eshitish amaliyoti)

- Podkastlar va audiokitoblar: Ingliz tilidagi podkastlar yoki audioki-toblarni tinglash orqali tilning tabiiy ritmi va talaffuziga o'rganish mumkin. Bu sizga so'zlarning qanday talaffuz qilinishini va ularning to'g'ri ishlatilishini o'rganishda yordam beradi.

- Filmlar va seriallar: Ingliz tilidagi filmlar yoki seriallarni tomosha qilish. Ekrandagi dialoglarni tinglab, so'zlashuvdagi turli xususiyatlarni, jumladan, intonatsiya va urg'uni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

2. Speaking Practice (Suhbat amaliyoti)

- Tanishlar yoki do'stlar bilan mashq qilish: Ingliz tilini yaxshi biladigan do'stlar yoki suhbatdoshlar bilan muntazam ravishda suhbat qurish. Bu sizga so'zlashuv qobiliyatini yaxshilashga yordam beradi.

- Language exchange (Til almashinuvi): Ingliz tilini o'rganuvchi boshqa bir kishi bilan til almashinuvi qilish. Bu usul orqali o'zaro yordam berish va amaliyot qilish mumkin.

Pronunciation (Talaffuz)

- Talaffuzni o'rganish: Ingliz tilida so'zlarning qanday talaffuz qili-nishini o'rganish. Online resurslar, YouTube videolari yoki til o'qituv-chilaridan foydalanish mumkin.

- Maqsadli talaffuz amaliyoti: Muayyan tovushlarni va talaffuz qiyin-chiliklarini yaxshilash uchun maxsus mashqlarni bajarish. Masalan, "th" yoki "r" tovushlarini to'g'ri talaffuz qilish.

Vocabulary (Leksikani oshirish)

-Yangi soʻzlarni oʻrganish: Har kuni yangi ingliz soʻzlarini va ularning maʼnolarini oʻrganish. Bu soʻzlarni ogʻzaki nutqda ishlatish orqali koʻnikma hosil qilish mumkin.

-Synonyms va antonyms (Sinonimlar va antonimlar): Sinonimlar va antonimlar oʻrganish ogʻzaki nutqni boyitadi va suhbatda turli usullarni qoʻllashga yordam beradi.

Grammar (Grammatika)

-Sodda grammatik tuzilmalar bilan boshlash: Oddiy gaplarni va ifodalarni toʻgʻri tuzishni oʻrganish. Boshida grammatikani eslab qolishga harakat qiling, lekin koʻproq suhbatda amaliyot qilishga eʼtibor qaring.

-Grammatikani mashq qilish: Ingliz tilida gap qurishda grammatikani toʻgʻri ishlatishga alohida eʼtibor bering. Bu sizga yanada ishonch bilan gapirishga yordam beradi.

Self-talk (Oʻz-oʻziga gapirish)

-Kun davomida oʻzingizga ingliz tilida gapirish: Oʻzingizni ifodalash uchun ingliz tilida oʻzingizga gapiring. Masalan, "Bugun qanday kun oʻtdi?", Men nima qilishim kerak?" kabi oddiy soʻzlar va jumlar bilan oʻz fikrlaringizni ifodalash.

-Jurnal tutish: Ingliz tilida yozilgan jurnalni saqlash. Bu usul yozuvdan suhbatga oʻtish va oʻz fikrlaringizni ogʻzaki ifodalashga yordam beradi.

Confidence Building (Ishonchni oshirish)

-Xato qilishdan qoʻrqmang: Ogʻzaki nutqda xato qilish tabiiy jarayon. Xatolarni oʻrganish va yaxshilanish uchun imkoniyat sifatida koʻring.

-Positive mindset (Ijobiy fikr) usullarini qoʻllash: Ogʻzaki nutqni rivojlantirishda ijobiy fikr yuritish va oʻziga boʻlgan ishonchni oshirish juda muhim.

Ushbu usullarni birlashtirib, ingliz tilidagi ogʻzaki nutqingizni sezilarli darajada yaxshilashingiz mumkin.

1. *Namoyish usuli* obyekt va hodisalar, jarayonlar koʻrgazmali-hissiy taʼsir orqali tushuntirilishi bilan ijobiy natijalarga erishildi.

Namoyish oʻrganilayotganmobyektni rasm chizish yoki koʻrsatish, chizmalar chizish, tayyor rasm va slaydlarni koʻrsatish orqali tashkil qilindi.

Namoyish usulidan foydalanishda quyidagilarga eʼtibor berildi:

- namoyish obyektlarini tanlash;
- oʻquvchi-talabalar eʼtiborini namoyish qilayotgan hodisaning muhim tomonlariga yoʻnaltirish;
- namoyish qilinayotgan obyekt oʻquvchi-talabalarga koʻrinarli boʻlishligini, uni barcha sezgi aʼzolari orqali qabul qilinishini taʼminlash;
- oʻquvchi-talaba eʼtiborini imkoni boricha oʻrganilayotgan obyekt-ning muhim tomonlariga jalb etish;
- oʻquvchi-talabalarni oʻrganilayotgan obyekt sifatlarini mustaqil baholashga oʻrgatish.

Ushbu usulda oʻquvchi-talabalar uchun murakkablik darajasi A1,

A2ga ega rasml tasvir testi ishlab chiqildi va o'quv mashg'uloti jarayonida berildi. Ma'lum bir mavzuga doir rasmlarga ta'rif berish orqali o'quvchi-talabada lug'at boyligi o'sdi. Tezda fikrlay olish qobiliyati rivojlantirildi. Hamda o'gzaki nutq ko'nikmasi ham rivojlantirildi.

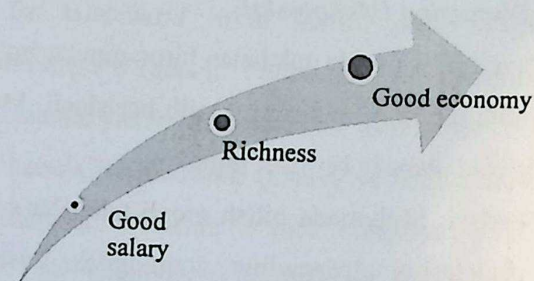
2. *Ko'rsatish usuli* narsa, jarayon va hodisalar o'quvchi-o'quvchilarga, talaba-talabalarga tasviriy ko'rinishda ko'rsatish va ular anglatadigan ma'no-mazmunni tarjimasiz tushunishlarini e'tiborga olgan holda amalga oshiriladi.

Ko'rsatish vositalari sifatida sxemalar, jadvallar, rasmlar, sur'atlar, albomlar, xaritalar, imo-ishoralardan foydalanildi.

Ushbu usulda o'quvchilarga bir nechta rasmlar ko'rsatildi. Misol uchun "Economy"ga oid rasmlar taqdim etildi va ushbu mavzuning afzal va noafzalliklari o'quvchi-talabalar orasida og'zaki nutqda tasvirlandi. Misol uchun, Good economy happy people, rich nation, good salary, richness va hokazo.

Xuddi shunday, bad economy, sad people, poor nation, low salary, poorness.

Ingliz tilida og'zaki nutqni o'qitish usullari (oral communication teaching methods) talabalarga muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlanti-rishga yordam beradigan turli metodlarni o'z ichiga oladi.

2.3-rasm. Ko'rsatish usulining tasvirlanishi

Quyida eng mashhur va samarali usullarni keltiraman:

1. *Role-play (Rollarni o'ynash)*

-Tavsif: Bu usulda talabalar turli rollarni o'ynab, amaliy vaziyatlarda muloqot qilishadi. Misol uchun, restoranda buyurtma berish, aeroportda reysni tekshirish, yoki ish intervyusini o'tkazish kabi vaziyatlarni simulyatsiya qilish mumkin.

-Foydasi: Talabalar real hayotdagi vaziyatlarda qanday so'zlashishni o'rganadilar, shuningdek, turli nutq va til uslublarini (rasmiy, norasmiy, ijtimoiy) o'rganishadi.

2. *Debate (Munozara)*

-Tavsif: Talabalar biror mavzu haqida fikr almashib, o'z nuqtai nazarlarini himoya qilishadi. Munozaralar ko'pincha ikki guruh o'rtasida bo'ladi, har biri o'z pozitsiyasini tanitadi va qarshi tomonning fikriga javob beradi.

-Foydasi: Bu usul talabalarni kritikal fikrlash va argumentatsiya qilishga o'rgatadi, shuningdek, nutqni to'g'ri tashkil etish va auditoriyani qiziqtirishni o'rgatadi.

3. Discussion (Muhohada)

-Tavsif: Bu usulda talabalar biror mavzu bo'yicha guruh ichida yoki sinfda umumiy muhokama olib borishadi. Mavzular zamonaviy, ijtimoiy yoki shaxsiy bo'lishi mumkin.

-Foydasi: Muhohada qilish orqali talabalar o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalashni o'rganadilar, shuningdek, boshqalarni tinglash va ularga javob berish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

4. Storytelling (Hikoya qilish)

-Tavsif: Talabalar biror voqeani yoki hikoyani gapirish orqali o'z til ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Hikoyalar odatda o'z hayotlaridan yoki uydirma voqealardan bo'lishi mumkin.

-Foydasi: Bu usul talabalarga ingliz tilida gapirishni tabiiy va ishonchli qilishni o'rgatadi, shuningdek, so'z boyligini kengaytiradi va nutqni fluensli qilishga yordam beradi.

5. Picture Description (Rasmni ta'riflash)

-Tavsif: Talabalarga biror rasm yoki tasvir beriladi va ular shu rasmni tasvirlab, undagi elementlarni tushuntiradilar.

-Foydasi: Bu usul talabalarni aniqlik va detallarga e'tibor berishga o'rgatadi. Shuningdek, ular o'z nutqlarini to'g'ri va tushunarli qilib ifodalashga o'rganadilar.

6. Information Gap (Ma'lumotlar bo'shlig'i)

-Tavsif: Bu usulda ikki talaba bir-biriga ma'lumot bera olmaydigan pozitsiyada bo'lishadi. Har biri o'zida ma'lum bir ma'lumotni saqlaydi, lekin boshqasi bilmaydi. Ma'lumotni to'liq olish uchun ular bir-biriga savollar berishadi.

-Foydasi: Bu talabalarni savol berish, javob olish va biror mavzuni tushuntirishga o'rgatadi. Ushbu usul muloqotning samarali bo'lishi uchun talabalar yaxshi tinglovchi bo'lishi kerak.

7. Dialogues and Conversations (Dialog va Suhbatlar)

-Tavsif: Talabalar o'rtasida o'zaro suhbatlar yoki dialoglar o'tkazish orqali tilni amaliyotda qo'llashadi. Bu suhbatlar odatda kundalik hayotga oid mavzularda bo'ladi, masalan, "do'konda xarid qilish" yoki "do'st bilan uchrashish".

-Foydasi: Suhbat o'tkazish orqali talabalar o'z fikrlarini tez va aniq ifodalashni o'rganadilar, va tilni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

8. Picture Storytelling (Rasm asosida hikoya qilish)

-Tavsif: Talabalar bir nechta rasmni ko'rib, ularni bir butun hikoya shaklida tasvirlaydi. Har bir rasm bir voqeani ko'rsatishi kerak, va talabalar o'z fikrlarini aniq ifodalash uchun rasmni izohlaydilar.

-Foydasi: Bu usul talabalarga vizual yordamda hikoya qilishni o'rgatadi va tasavvurni rivojlantiradi. Bu ko'nikma, shuningdek, ingliz tilidagi so'z boyligini oshirishga ham yordam beradi.

9. Interactive Listening (Interfaol tinglash)

-Tavsif: Bu usulda talabalar tinglash va javob berish orqali faol ishtirok etishadi. O'qituvchi biror video yoki audio materialni tinglatadi, va talabalarga o'z fikrlarini yoki savollarini yozib berishni so'raydi.

-Foydasi: Bu usul talabalar faqat tinglab qolmay, balki o'z fikrlarini tezda ifodalashga o'rgatadi. Bu esa ularga nutqni rivojlantirish va tinglab tushunishni yaxshilash imkonini beradi.

10. *Public Speaking (Jamoat oldida nutq so'zlash)*

-Tavsif: Talabalar o'zlari tayyorlagan mavzuda jamoat oldida nutq so'zlaydilar. Bu usulda talabalar o'z nutqini tayyorlash, tinglovchilarni qiziqtirish va ishonch bilan gapirishni o'rganadilar.

-Foydasi: Jamoat oldida nutq so'zlash talabalarga o'zlarini erkin his qilishga yordam beradi, nutqni aniq va ravon qilish ko'nikmalarini oshiradi, va ular o'z fikrlarini ijobiy tarzda etkazishga o'rganadilar.

11. *Task-based Language Teaching (TBLT)*

-Tavsif: Bu usulda talabalar real hayotdagi vazifalarni bajarish orqali tilni o'rganadilar. Masalan, muayyan vazifani bajarish uchun talabalar birgalikda muloqot qilishadi, masalan, brifing o'tkazish yoki loyiha tayyorlash.

-Foydasi: TBLT real vaziyatlarda nutqni amalda ishlatishga yordam beradi, bu esa talabalar uchun muloqotni tabiiy va samarali qilishga imkon yaratadi.

12. *Kitob bilan ishlash usuli.* Mashg'ulotlarda o'quvchi-talabalarning qiziqishini oshirish, esda saqlash va ko'nikmalarni mustahkamlash maqsadida kitob bilan ishlash usuliga alohida e'tibor beriladi. Kitob bilan ishlash quyidagicha tashkil qilinadi:

- amaliy mashg'ulotlarda topshiriqlarni guruh bo'lib bajarish;
- berilgan adabiyotlar bilan kutubxonada mustaqil ishlash;
- bergan vazifani uyda mustaqil bajarish.

Ingliz tilini o'rganishda kitoblar bilan ishlash usuli, ayniqsa og'zaki nutqni rivojlantirishda, juda samarali bo'lishi mumkin. Kitoblar, ayniqsa, og'zaki nutq va muloqotni yaxshilash uchun turli

xil metodlarga yordam beradi. Quyida kitoblar bilan ishlashning og'zaki nutqdagi o'rnini batafsil ko'rib chiqamiz.

13. *Leksika va grammatikani o'rganish*

Kitoblar yordamida ingliz tilidagi so'z boyligini oshirish va grammatikani mustahkamlash mumkin. Ayniqsa, hikoya yoki dialoglarga asoslangan kitoblar tilning tabiiy oqimini va tuzilmalarini o'rganish uchun yaxshi manba bo'lishi mumkin. Bu orqali o'quvchilar yangi so'zlar va iboralarni kontekstda o'rganadilar, bu esa so'zlarni to'g'ri va aniq ishlatishni osonlashtiradi.

14. *Tinglash va takrorlash (shadowing)*

Kitoblar o'qishda, ayniqsa, audio versiyalari bilan ishlaganda, o'quvchilar o'rganayotgan so'zlarni va iboralarni tinglab, takrorlash usulini qo'llashlari mumkin. Bu metod og'zaki nutqni tez rivojlantiradi, chunki o'quvchi eshitgan so'zlarni va ularning talaffuzini to'g'ri o'rganadi.

15. *Dialoglarni o'rganish*

Og'zaki nutqda ko'pincha interaktiv muloqotlar (dialoglar) muhim o'rin tutadi. Kitoblar, ayniqsa, romanchilar yoki hikoyalar, turli muloqotlarni va suhbatlarni o'z ichiga oladi. Bu orqali o'quvchi kundalik hayotda ishlatiladigan oddiy va foydali iboralarni o'rganishi mumkin. Mashg'ulotlarda o'quvchi-talabalarning o'rganilgan leksik, grammatik, muloqot materialini bo'yicha o'zaro fikr almashuv, munozara va bahsga kirishuv, bu orqali yangi bilimlarni uzatish, nutqiy harakatlarga o'rgatish maqsadida qo'llanildi. Suhbat usuli ikki xil maqsadda uyushtiriladi:

1) o'quvchi-talabalarda o'rganilayotgan masalalarga munosabat bildirish;

2) so'zlashuv amaliyoti mashg'ulotlarida o'rganilgan nutq mavzusi bo'yicha erkin fikr almashuvga o'rgatish. Bu barcha guruhlarda o'quvchi-talabalarining o'z fikrlarini aytishga harakat qilishlari bilan ijobiy holatlar kuzatiladi

Kitoblarni o'rganish va o'qish jarayonida, o'quvchi o'ziga yangi iboralar va jummalarni tanlab, ular yordamida kunlik muloqotda foydalanishi mumkin. Kitobdagi tasvirlar va voqealar o'quvchiga ingliz tilida fikrlarini aniq va to'g'ri ifodalashda yordam beradi. Kitoblar bilan ishlash og'zaki nutqni rivojlantirishda juda samarali bo'lishi mumkin, chunki ular yangi leksika, grammatik tuzilmalar va talaffuzni o'rganishga imkon beradi. Bularning barchasi o'quvchiga o'z nutqini rivojlantirish va real hayotda ingliz tilida muloqot qilishda yordam beradi. Shuningdek, kitoblar orqali o'rganilgan so'zlar va iboralar, og'zaki nutqda aniq va ishonch bilan ishlatilishi mumkin.

16. *Mashq usuli*. O'quvchi-talabalarining ingliz tilida o'rgangan materiallarini amaliyotda qo'llashini tashkil etish uchun qo'llanildi. Usul vazifasi - ko'nikmalarni amaliyotda mustahkamlash va rivojlantirishdan iborat.

17. *Bahs-munozara (Discussion) usuli*. Bu usul mashg'ulotlarda aniq muammo bo'yicha fikr almashish, muhokama shaklida amalga oshirilishi bilan tavsifalanadi. Munozara erkin vaziyatda uyushtirildi. U faqat o'zlashtirish lozim bo'lgan mavzu va savollarga taalluqli bo'lishiga e'tibor berildi.

18. *Aqliy hujum (Brainstorming) usuli*. "Aqliy hujum" usuli

mashg'ulotlarda o'quvchilarni faollashtirish yoki amaliy mashg'ulotlarda mavzu bo'yicha fikr bildirish, bildirilgan fikr va mulohazalarni to'plab muhokama qilish va to'g'ri yechimni topishga yo'naltirish maqsadida qo'llanildi. Aqliy hujum yozma va og'zaki shaklda amalga oshiriladi. Bu usul o'quvchilarni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga yo'naltirishi bilan ijobiy natijalar kuzatildi.

19. *Zinama-zina (Step-by-step) usuli*. Zinama-zina usuli o'quvchi-talabalarni o'rganilgan yoki o'rganilishi lozim bo'lgan mavzu bo'yicha yakka holda yoki guruh bo'lib erkin, mustaqil fikrlash, jamoa bo'lib ishlash, o'rganilgan materialni xotirlash, fikrlarni umumlashtirib, ulardan nazariy va amaliy xulosalarga kelish, guruh a'zolariga o'z fikrlarini bildirish olish, tushunchalarga izoh berish, egallangan bilimlarni amalda qo'llay olish maqsadida tashkil qilindi. Uning bosh maqsadi avval o'rganilgan mavzu bo'yicha guruh bo'lib axborot to'plash va uni yozma ifodalashga o'rgatishdir.

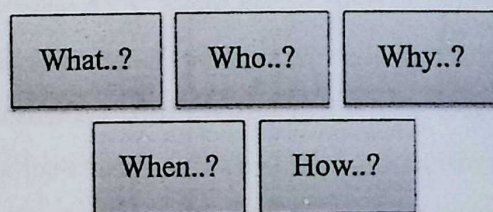
20. *Savol-javob metodida* o'quvchi-talabalar o'qigan, eshitgan audiolariga yoki video orqali ko'rgan materiallariga grammatik jihatdan to'g'ri savollarni qanday berishni, shu savollariga javoblar topishni yoki qaytarishni hamda o'z tajribalaridan kelib chiqqan holda xulosa chiqarishni o'rgatadi. O'qituvchi yoki o'quvchi-talabar tomonidan mohirona savollar tuzilsa, o'quvchi-talabalarining faolligi oshadi, tushunish qobiliyati yaxshilanadi, tanqidiy fikr yuritish olish rivojlanadi va og'zaki nutq qobiliyati ham o'sadi.

Ayrim olimlar o'quvchi-talabalar nutqini o'stirishda savol-javobdan foydalanishni quyidagi tarzda izchil rivojlantirib borishni tavsiya etgan edi:

- rasmga qarab savol berish;
- biror buyumni tasvirlash yuzasidan o'tkaziladigan dialoglar;
- o'rganilgan matn yuzasidan o'tkaziladigan dialog, o'qituvchi tomonidan belgilangan mavzu yuzasidan o'tkaziladigan dialog, insserovka tipidagi dialog va h.k.

Muloqotni o'rgatish kommunikativ topshiriqlar orqali tashkil qilindi. Kommunikativ topshiriq muayyan bir mavzu asosida tuziladigan, juft bo'lib ishlab, ko'p martalik takror asosida o'zlashtirishga mo'ljallandi.

2.4-rasm. Savol-javob metodi

21. Keys-stadi (Case-study) metodi. Ta'lim berish vaziyati- *case-study* (case-ingliz.- to'plam, aniq vaziyat, study-o'rganish) – usuli hayotiy vaziyatlarga asoslangan lisoniy vositalardan foydalanib o'z fikrini ifoda-lashni ko'zda tutadi. Keys stadi usulini qo'llashda autentik materiallarda ifodalanuvchi audio, video va elektron vositalardan keng foydalanildi.

O'quvchilarga chet tilni o'qitishda mashqlarning roli bir qator taniqli xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o'rganilgan.

M. Djusupov, J. Jalolov, K. Ushinskiy, Ye. Passov kabi metodist olimlar tomonidan taklif etilgan turli xildagi mashqlar tizimi o'rganib

chiqildi.

Ma'lumki, jahon tajribasida chet til ta'limida kommunikativ va nokommunikativ mashqlar turlaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ye.I. Passov⁴⁴ fikricha, *kommunikativ mashqlar haqiqiy yoki shartli muloqot vaziyatini yuzaga keltirishni talab etadi. Haqiqiy kommunikativ mashqlar muloqot paytida yuzaga keladi.*

J.Jalolov mashqlar sistemasi haqida shunday deydi: "*Chet tili o'rganishni mashqlar bajarishdan iborat jarayon deyilsa, mubolag'a yoki xato bo'lmaydi. Bu mashqning dinamika (harakat) tarafi. Uning statika (holat) jihati - darslikda o'quv material tarzida tashkil etilganidadir*"⁴⁵. U mashqlar sistemasini kichik sistemalar yig'indisi deb hisoblaydi va mashqlarni turli sistemalarga bo'ladi. Jumladan:

- nutq faoliyati turlari (gapirish, tinglab tushinish, o'qish va yozuv)mashqlari;
- til materiallari (leksika, grammatika, talaffuz) mashqlari;
- bilim, ko'nikma va malaka berish mashqlari;
- informatsion va operatsion mashqlar;
- nutqni egallash xususiyatiga ko'ra esa retseptiv va reproduktiv nutq mashqlari.

Mashq o'quv mashg'ulotining alohida turi bo'lib, ular yordamida berilgan bilimlar asosida o'quvchi-talabalarda tegishli malaka va ko'nikmalar shakllantirildi. Til ta'limida mashqlarning o'rni juda katta. Til tizimi o'zining ko'p qirraligi, birliklarining struktural va funksional xususiyatlariga ko'ra o'zaro bog'liqligi bilan ajralib

⁴⁴ Пассов Е.В., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. – М., 2009. -90-91с.

⁴⁵ Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi (Methods of Teaching a Foreign Language), Tashkent: O'qituvchi, 1996. 35-b.

turadigan hodisa bo'lganligi tufayli, til ta'limidagi mashqlar ham turli-tuman ko'rinishga va tuzilishga ega dir. Ona tili ta'limidan farqli ravishda xorijiy tilni o'rganish jarayonida bajariladigan mashqlarning asosiy qismi muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'ladi va shu sababli, keyingi paytlarda bunday mashqlarni metodistlar nutq mashqlari va til mashqlariga ajratishni tavsiya etadilar.

XULOSA

Klaster ta'limi asosida o'quvchi-talabalarda diskurs kompetensiyalarni rivojlantirish (ingliz tilini o'qitish misolida) dissertatsiyasi yuzasidan o'tkazilgan tadqiqot ishlari va ularning natijalari qo'yilgan farazlarni to'la tasdiqlaydi hamda quyidagilarni xulosalashga imkoniyat yaratadi:

Izlanish maqsadini tadqiqotda qaror toptirish uchun o'quvchi-talabalarda diskurs kompetensiyalarni rivojlantirishga mo'ljallangan metod va texnologiyalaridan foydalanish zarurati ilmiy-pedagogik jihatdan asoslanildi.

Jahon ta'lim tizimida klaster ta'limi asosida ta'limni tashkil qilish masalalariga qiziqish tobora ortayotgan bir paytda klaster ta'limidan foydalanish va shu asosda ingliz tilini o'rganayotgan yoshlarni kelgusida egallanadigan kasbini chuqur bilishlari uchun zamin hozirlash dolzarb ijtimoiy-pedagogik masalalar sirasiga kirishi ilmiy jihatdan asoslanildi.

Og'zaki nutq rivojlangan bir paytda klaster ta'limi ko'lamining kengayishi tahsil oluvchilarda butun hayoti mobaynida milliy hamda jahon madaniyati asoslari va ularning mohiyatidan xabardor bo'lishni talab etadi.

O'quvchi-talabalarda kommunikativ, lingvomadaniy bilim, ko'nikma va malakalarini doimiy yangilab borish, ta'lim berishda motivatsiya, realizatsiya va refleksiya malakalarini to'liq egallashlari uchun klaster ta'limi asosida ularda diskurs kompetensiyalarni

rivojlantirish muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Shunday qilib, klaster ta'limi asosida o'quvchi-talabalarda diskurs kompetensiyalar (lingvistik, nutqiy, didaktik, pragmatik, logistik, klaster ta'limi bilan ishlash, kommunikativlik)ni rivojlantirish jarayonini texno-logik tashkil qilish shakllari (onlayn ma'ruza, vebinar, prezentatsiyali dars, teleko'rsatuv, onlayn dialogli dars, sinxron va asinxron konsultatsiyalar); yangi metodlar (ko'rgazmali, amaliy, interfaol, dialogli, refleksiv) aniqlandi.

Modul tizimida ingliz tilini klasterli yondashuv asosida o'qitishdan ko'zlangan maqsad – o'quvchi-talabalarni xorijiy tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishini paydo qilish hamda mutaxassisligi bo'yicha xalqaro miqyosidagi dunyoqarashni shakllantirishga yo'naltirish tavsiya etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2020 y., 23sentyabr.

2. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 37-son, 426-modda; 2017 y., 24-son, 487-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.07.2018 y., 03/18/486/1559-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 11 avgustdagi "Ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 610-son qarori// <https://www.lex.uz/acts/3893445>.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017., 13 fevral., 6 (766)-son, 70 modda. -B. 25-150.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" PF-6108-son Farmoni/ Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi; 06.12.2020 y., 06/20/653/1592-son.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4884-son qarori/ Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi; 06.12.2020 y., 06/20/653/1592-son.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 19 maydagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-5117-son qarori// Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.05.2021y., 07/21/5117/0472-son.

II. Kitob va turkum nashrlari

8. Bezrukaya A.N. Lingvistik variatsiya hodisasining tarixiy va lingvistik sharhi. Maktab – O'rta maktab tizimida chet tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalar: Universitetlararo. Tver nashriyoti, 2018. - Nashr. 3. – 79b.

9. Bygate M. Speaking // Oxford University Press. OUP, - 1987.

10. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing \ Applied Linguistics. 1980. pp: 1-48.

11. Gudkov D. Madaniyatlararo muloqot nazariyasi va amaliyoti. - M.: ITDGK Gnosis, 2013 yil.

12. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi (Methods of Teaching a Foreign Language), Tashkent: O'qituvchi, 1996. 35-b.

13. Jonson, D. W., & Jonson, R. T. (1994). Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning. Boston: Allyn & Bacon.

14. Ko'chiboev A.K. Xorijiy tillarga o'rgatishning kommunikativ metodikasi. Samarqand – 2010. 70-77b.

15. Migranyan A.A. O'tish davridagi iqtisodiyotga ega mamlakatlarda raqobatbardosh klasterlarni shakllantirishning nazariy jihatlarlari // KRSU Vestnik. - 2012. - No 3.- 30b.

16. Maslova, V.A. Lingvokulturologiya. – M, :Ed. "Akademiya" markazi, 2011 yil.

17. Mukhamedov, G., Khodjamkulov, U., Shofkorov, A., & Makhmudov, K. (2020). Pedagogical Education Cluster: Content and Form. Theoretical & Applied Science, 01(81), - pp: 250-257.

18. Porter M., Ketelhohn N., Artiganave A., Kelly J., Krasniqi M., Gi M. T. P., Zhang L. The Massachusetts Higher Education and Knowledge Cluster: The Microeconomics of Competitiveness, USA, Massachusetts Press, 2010. pp: 30.

19. Vilgelm fon Gumboldt Til va madaniyat falsafasi. - M.: Taraqqiyot, 2015 yil. 62-b.

20. Willis J. A flexible framework for task-based learning. In J. Willis and D. Willis (eds.), Challenge and change in Language Teaching. – Oxford: Heinemann, 1996. -529- pp: 62.

21. Арутюнова Н.Д. // Лингвистический энциклопедический словарь. Сов. Энциклопедия, 1990. 136-137с.

22. Аршинов В.И., Синергетика как феномен постнеклассической науки. Москва, 1999. 7-10с

23. Беспалова С.В. Дискурс в лингвистике и практике преподавания. Саранск. Морд.гос.ун.тим. Н.П.Огарева, 2003.- 115с.

24.Иванченко И.А.Дискурс как реализация коммуникативных намерений в различных ситуациях общения, МГПУ, 2009. 13-17с.

25.Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс, Волгоград: Перемена, 2002. -477с.

26.Каримов, Р. Х. (2018). “Лойиҳа технологияларидан самарали фойдаланиш методлари”. Педагогика журналы, 23(4), 15-20.

27.Кибрик А.А., Плунгян В.А. Функционализм и дискурсивно-ориентированья исследования // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. М., 1997. - 16с.

28.Коньшева А.В. Современные методы обучения английскому языку: учебник. / А.В. Коньшева – 2-е изд., стереотипное. – Мн: ТетраСистемс, 2004. -176с.

29.Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс, речь, речевая деятельность функциональные и структурные аспекты. М., 2000. -16с.

30.Леонтьев А.В., Осипов П.Н. Концепция развития регионального рынка образовательных услуг Казань, 2006.- 33с.

31.Мухаметзянова Г.В., Пугачева Н.Б. Кластерный подход к управлению профессиональным образованием. Казань: 2007, - 144с.

32.Пассов Е.В., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. – М., 2009. -90-91с.

33.Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам // Базовый курс лекций: пособие для студентов пед.вузов и учителей / Е.Н.Солова. – М.: АСТ Астрель, 2006.-239с.

34.Серио П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / Перю с франции и португ. – М: Прогресс, 1999. 14-53с.

35.Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения/Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (1861). — М.: Изд-во Академии наук РСФСР, 1945.— 461с.

36.Хильченко Т.В. Использование интерактивных методов и приемов на современном уроке английского языка/ Т.В.Хильченко, Ю.В.Оларь // Вестник Шадринского гос.пед.ун.та.№ - 90с.

III.Dissertatiya va dissertatsiya avtoreferatlari

37.To'xtasinov I.M. Tarjimon tayorlashda kasbiy kompetensiyani ekvivalent hodisasi asosida rivojlantirish.: Avtoreferati: dissertatsiya doktorlik pedagogika fanlar. – Toshkent, 2018.- 23b.

38.Siminov A.V. Universitetda ta'lim klasterlari va innovatsion ta'lim. Monografiya. - Qozon: Maktab, 2010.- 102b.

39.Боротько В.Г. Диссертация. Автореферат. Элементы теории дискурса. ЧИГУ, 1981. – 113с.

40.Головина Н.П. Автореферат. Санкт-Петербург, 2004. – 3-4с.

41. Гулямова М.Х. Инглиз тилини ўқитишда талабалар коммуникатив компетенциясини ривожлантиришга интегратив ёндашув. Автореферат. Тошкент, 2019.
42. Кучеренко О.И. Диссертация. Москва, 2000.
43. Кушиева Н.Х. Талабаларга инглиз тилини ўқитишда кластерли ёндашув хусусиятлари. Диссертация. Тошкент, 2020
44. Маршалл А. Принципы политической экономии: монография \ А.Маршалл. – Москва: Директ-Медиа, 2012. – 212с; Porter М.Е. Competitive Strategy: Techniques for analyzing industries and competitors, New York: Free Press, 1980, - pp: 454: Sandhya Khedekar. Educational Management, TSCER III.1 Function of Education Managment. 2007.; Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. The Cluster Initiative Greenbook, 2003. Электронный ресурс: <https://www.hhs.se/contentassets>.
45. Муспецкая Е.В. Автореферат. Москва, 2004.
46. Мухамедов Ф.И., Хўжамкулов У.Н., Тоштемирова С.А., Педагогик таълим инновацион кластери \ монография –Т.: Университет, 2020.- 280б.
47. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 8 декабря 2011 г. № 2227-р»«О Стратегии инновационного развития РФ на период до 2020 года».
48. Ходжамкулов У. Педагогик таълим кластери (Тошкент вилояти таърибаси). Монография. –Т.: Университет, 2020 й.; Ботирова Ш.И. Абадий таълим кластери. Монография. –Т.: 2021 й. 30-б.

IV. Ilmiy ishlar to'plamlariga havolalar

49. Abdullayev, S. X. (2021). "Klaster texnologiyasining til o'rgatishdagi o'rni". Til va adabiyot o'qituvchisi jurnal, 14(6), 12-19.
50. Bezrukaya A.N. Tilning o'zgaruvchanligi masalasida // Til ta'lim tizimlari va madaniyatlar integratsiyasi omili sifatida: Universitetlararo. Shanba. ilmiy tr. Belgorod: BelGU nashriyoti, 2017. – 29-33b.
51. Bim I.L. Chet tillarini o'qitishning ba'zi dolzarb muammolari // Maktabda chet tillari. - 2011. - 4-son. – 3-11b.
52. Bobrova S.Ya., Jukova N.V., Yarovova V.V. Klasterni shakllantirishning dolzarb masalalari mintaqaning raqobatbardoshligini oshirish vositasi sifatida // Fundamental tadqiqotlar. – 2017. – No 12. – 508-510b.
53. Borzova E.V. Chet tillarini o'qitishda yozma vazifalar // Oliy ta'limda chet tillari: lingvistik va uslubiy jihatlar: Universitetlararo. Shanba. ilmiy tr. - Murmansk: MGPI, 2018. – 3-10b.
54. Galimova L.I. Ta'lim klasteri ishlab chiqarish faoliyatini innovatsion rivojlantirish mexanizmi sifatida // Qozon texnika universitetining xabarnomasi. - 2019. - No 5. – 125b.
55. Goretov I.N. Mintaqaviy klasterni rivojlantirishda ixtisoslashuvning roli // Gumanitar va tabiiy fanlarning dolzarb muammolari. - 2019. - No 5. – 105-108b.
56. Gavrilova, T. V., & Гакова, А. В. (2019). "Кластер методи асосида таълим жараёнида билимлар тизимини шакллантириш". Инновацион таълим ва методика журнал, 4(5), 41-47.
57. Ilyazova M.D. Bo'lajak mutaxassisning kompetentsiyasining tuzilishi to'g'risida // Fan va oliy ta'lim integratsiyasi. - 2018. – No 1.

– 67-70b.

58. Kiselev N. R. Ta'lim klasterlari yoshlar uchun yuqori sifatli kasbiy tayyorgarlikni tashkil etish usuli sifatida. Rektorlar kengashi. - 2010. - 12-son. – 32-33b.

59. Koretskiy G.A., Lapygin D. Yu. Ta'lim klasteriga integratsiya qilish uchun zarur shartlar // VLGU: elektron jurnal. - 2016 yil - 4-son. – 16b.

60. Kudryavtseva O.V. Iqtisodiyotda klasterlarning ustunligi // Gumanitar va tabiiy fanlarning dolzarb muammolari. - 2019. - No 11. – 149-150b.

61. Mardonov, Sh., Toshtemirova, S., Ahmadjonov, B., & Koshanova N. (2020). Structure and Mechanisms of Action of the Education Cluster. International Journal of Psychological Rehabilitation, 27(07), -pp: 8104-8111.

62. Tigina Yu.O. Ilmiy-ta'lim klasteri kasbiy yo'naltirilgan chet tilini o'qitish uchun ta'lim muhiti sifatida // Fan va ta'limning zamonaviy muammolari. – 2014 yil. 20-b.

63. Usarov J. Using Teaching Methods for Development Student Competencies // International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 2019. 15(1), - 272-274b.

64. Yuriev V.M. Universitet innovatsion va ta'lim klasteri markazi sifatida // TDYU Axborotnomasi. - 2017. - No 5 (49). – 7-12b.

65. Анисцына Н.Н. Инновационный научно-образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе // Креативная экономика. 2010 № 4(40). 91-97с.

66. Астахова Е.В. Особенности дискурса партии ВОКС и причины ее успеха или штурм небес или особенности политического дискурса.

67. Болотов В.А. Проблемы определение качество школьного образования // 2012. №2. 15-16с.

68. Джусупов М. Билингвалное образование: подходы, методы (неродной язык в тюркоязычной аудитории) // От билингвизма в транслингвизму: про и контра. Материалы III международной научно-практической конференции. РУДН. – М, 2017. – 185-190с.

69. Терешин Е.М., Володин В.М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления // экономические науки. 2010.- № 2 (63).

70. Шамова Т.И. Кластерный подход к развитию образовательных систем // Взаимодействия образовательных учреждений и институтов в обеспечении эффективности, доступности и качества образования региона: материалы 10 Международного образовательного форума/ Белгород: 2006.

71. Шарай Н.А., Николаева Л.Н., Вдовина Т.А. Образовательный кластер как интегративная система. // Педагогика. 2014. № 8. с: 20-25.

72. Шарай Н.А., Николаева Л.Н., Вдовина Т.А. Образовательный кластер как интегративная система: организация и управления // Инновация в образовании. 2014. № 6. с: 80-93.

73.Шарай Н.А., Чекмарева Т.К. Управление образовательными комплексами в мегаполисе. // Педагогическое образование и наука. 2014. № 4. с: 9-15.

V. Internet materiallari

74.Нормативные документы по дуальной системе обучения от 24.04.2013.URL: www.ksturu.ru/article.

75.Решетникова М. В Москве появится образовательный кластер на 5,5 тысяч учеников (Электронный ресурс). – Режим доступа: <http://www.m24.ru/articles/19816>.

76.Education Innovationclusters.
Electronic resource:
<http://www.educause.edu/ero/article/innovation-clusters-datapalooza-accelerating->

77. Innovation clusters in France: Innovation Comes First. Electronic resource: <http://www.invest-in-france.org/us/why-choose-france/research-and-partnerships-innovation-clusters.htm>). Access date: 04.02.2018.

78. Innovative clusters in France: innovation Comes First. URL:<http://www.invest-infrance.org/us/why-choose-france/research-and-partnerships-innovation-clusters.htm>.

YULDASHEVA OMILA ODILOVNA

BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINI KLASTER TA'LIM SHAROITIDA DISKURS (OG'ZAKI NUTQ) KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliqo'ziyeva
Musaxhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Muxammadiyev

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.
Bosishga ruxsat etildi 12.12.2024 y.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi.
"Times New Roman" garnituras.
Xisob-nashr tabogi. 6.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 85.

«Book trade 2022» MChJ bosmaxonasida chop etildi.

Nashriyot tel. raqami +998 (97) 017-01-01
+998 (94) 673-66-56

ISBN 978-9910-9026-1-1

9 789910 902611